СМЕРТЬ БОГІВ

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЗБІРНИК.



ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНИЙ ЮНАК"
ПОЛТАВА.

1923.

А. С.

„НАМ НЕ ТРЕБА БОГА“.

Пролетарі всіх країн, єднайтесь!

СМЕРТЬ БОГІВ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЗБІРНИК.

ВИДАВНИЦТВО
„Червоний Юнак“
при Губкомі КСМУ.
Полтава. 1923 р.

м. Полтава. Друк. ім. Жовтн. Революции. № 299—440.
Тираж 5000 примірників.

ПЕРЕДМОВА.

Випуск цього збірника має на меті наблизити до зрозуміння мас здобутки матеріялістичної науки історії релігій взагалі, християнства з'окрема. Релігійна свідомість людськости розвивалася поступово, від низших форм до вищих, щоб на кінці еволюції відмовитися від всякої релігії. Раніше християне сміялися над Зевсом, Перуном, над вірою татар і ескімосів. Зараз приходить час їм посміятися над своїми богами, побачивши їх у світлі знання, і сказати словами заповіді: „не сотвори себе кумира и всякого подобия его". Нарід починає свідомо ставитися до забобонів, що обплутали все його життя. Він їх зрікається, прагне до науки, яка дасть йому свідомість себе, життьові гасла, знищить даремні страхи і направить на здоровий шлях життябудівництва. Що-дня маємо звістки про народнє пробудження, зрікання утримувати церкви, на місці яких утворюються школи, відмовлення прогулювати ряди днів через непотрібні свята, із заміною їх днями відпочинку.

І не тільки нарід, а й представники духівництва, що бажають бути чесними, часто перестають закривати очі на дійсність, знімають ряси й ідуть в ряди трудового люду. Ім краще видні, ніж кому иншому, безпідставність їхніх тверджень і непослідовність думки, ряди релігійних протиріч, свідків слабости їхніх догматів, загибель віри й неістнування божеств. Умірала природнім шляхом маса богів у ріжних народів, уміраають останні, і коли їх не буде, засяють зорі науки, соціялізму. До цього ми прагнемо, до цього вже досягаєм!

Редакція.

Боровський.

Релігія
та
соняшний міф.



Єгипетський бог сонця Амон в образі двох овнів.

Релігія і соняшний міф.

Вступ.

1. Що таке релігія?

Всім приходилося чути слово релігія, та не кожний може визначити, що це за слово.

Релігія це—переконання людини, обгрунтоване не науковими данними, а вірою в те, про що говорили встаровину.

Саме головне в релігійних переказах, що більш-менш відоме широким масам людности—це те, що всесвіт був колись створений, що його створив бог і т. п.

Саме уявлення про бога, про створення всесвіту, виникло через те, що люде, не розуміючи оточення, захотіли все ж таки з'ясувать його створення. Справді: звикла людина бачити, що навкруг неї одні люде наказують, а инші виконують, ну, звісно, первісна людина вирішила, що скрізь повинно так робитися, бог порядкує, а всі йому підлягають.

Таким чином, релігія є спроба з'ясувати будову всесвіту, обгрунтовану на тих розуміннях, які мали колись давно наші предки, а ці розуміння, безумовно, не могли бути правдивими через те, що вони тоді не мали не тільки серйозної науки, а й письма гаразд не знали.

2. Коли з'явилася релігія?

Релігія не змогла з'явитися раніш, ніж людина навчилася говорити, а говорити вона не завжди вміла. Були такі давні часи, коли люде жили невеликими групами, з'єднаними кровною рідністю. Замісць знаряддя мали вони звичайну палку, та каміння, а займались полюванням та збіранням плодів. Вони жили зовсім так, як в сучасний мент живуть малпи, хіба тільки з тою ріжницею, що малпи не завжди користуються палкою і камнем, а люде користувалися завжди.

Так як і малпи, люде тоді не вміли говорити. Коли ми поміркуємо над тим, як ми думаємо, то помітимо, що ми думаємо словами, тоб-то, инакше кажучи, коли ми що-небудь собі уявляємо, то речі, про які ми думаємо, ми зазначаємо словами.

Релігія вимагає для свого виникнення багатьох розумінь, які не можна привести в певний порядок, без високо-розвиненої мови.

Це дає нам право зробити висновок, що релігія змогла виникнути після того, коли люде навчилися говорить. А люди навчилися говорити лише після того, як почали обробляти кам'яне знаряддя; і до того, коли з'явилося, крім полювання й збірання плодів, початкове ремество. Воно визвало в людей необхідність мови, як засіб, при допомозі якого можна було провести первісний розподіл праці.

3. Початки релігії.

Первісною формою релігії було виникнення уявлення про те, що в людини є душа.

Походження цього погляду залежить від ненаукового з'ясування життьових явищ.

Наприклад: дикун спав і бачив у сні, що він полює або що инше робить, а після сну він оповідав про це сусідам (та не так як ми, оповідаючи про сон, кажемо, що ми бачили сон), а говорив, що він був там-то й там-то, полював, забив таку-то тварину і т. п., а сусіди бачили, що він був тут і нікуди не зникав.

В решті-решт, маючи багато таких випадків, дикі предки починають думати, що справді в людині є щось таке, що може з неї виходити, робити незалежно від тіла, що хоче і т. и.

В той час, люде багато де—чому навчились. Вони почали робити собі знаряддя, та приймаючи на увагу, що одні з них краще робили кам'яні топори, ножі, списи, а другі краще полювали, виникла необхідність, аби на чолі тої або иншої групи стала людина, яка-б показувала, кому що робить.

Так утворився родинний побут, головна особливість якого була в тім, що на чолі кожного роду стоїть керовник (старший в роді), який був керовником на війні й полюванні, і вів все господарство рода, маючи при цьому необмежену владу.

Люде привикли до того, що старший в роді всім керує, а инші, виконують, перенесли цю особливість їх громадського устрою й на своє уявлення про себе. „Щось", керує тілом (живучи в ньому), а тіло виконує—думають вони.

Надалі, помітивши, що людина після смерти не дихає, вирішають, що ознакою присутности „чогось" є дихання, а звідсіль і пішла назва душа і дух.

4. Дальніший розвиток релігії. Анімізм (одухотворення речей).

Маючи уявлення про те, що людина має тіло й душу, причому душа являється головним двигуном людського життя, людина зробила спробу з'ясувати собі й оточення, тим самим шляхом: людина бачила, що животина за якою вона полює, рухається, що вона жива, і також припускала істнування в ній душі.

Мало по малу стали з'являтись уявлення про те, що все живе рухається: грім, блискавка, вітер, вода в річці, дерево і багато ще инших речей одухотворив первісний чоловік.

Далі він став помічати, що життя з'являється серед живої природи, рухи бувають у всій останній природі,—як це з'ясувати?

Як з'ясувати те, що відломилася камінюка від скелі й розбила голову леву, який переслідував дикуна?

Безумовно, дикун думав инакше ніж ми, і з'ясовував це теж инакше.

Він вирішив, що душа скелі кинула камінюку на лева зовсім так, як сам він кида в звіря під час полювання.

Висновок був такий, що не тільки все, що рухається, живе, живе—все, а коли зараз яка-небудь річ нерухома, то це є через те, що її душа не знаходить потрібним в цю хвилину, рухатись.

Так виникло уявлення про те, що всі речі мають душу, вчені назвали таку релігію—анімізм (по—латині „одухотворення речей").

Далі, з розвитком уявлень про природу, людина почала помічати, що не всяка річ живе....

Це дало ще один товчок людській думці, і людина стала робити спроби з'ясувати природу трохи инакше.

Зпершу вона поділила явища природи (з погляду користи для неї) на добрі й злі.

Виявилося, що одні явища визволяють від небезпеки, яку несуть инші, і це викликало початок релігійних звичаїв (поклонятися духам, які на думку дикуна населяють речі).

Та де-які явища, на зразок вказаного випадка з каменем, заставляли людську думку йти по иншому шляху.

Камінюка вбила лева, камінюка знаряддя духа скелі, гір; дух гір має величезну владу, а тому й каменюка є не звичайною, а особливою, в ній ніхто не живе, але вона сама по собі, як знаряддя духа, має чудодійну силу.

5. Племінна релігія.

Анімістичні уявлення, породжують ще один напрямок розвитку релігії, який нам в данному випадку, особливо цікавий і важливий.

Люде, які думають, що чоловік умірає через те, що душа виходе з тіла, повинні були замислитись і над тим, куди ж та душа в такім випадку счезає.

Дикун пам'ятає свого батька, ще будучи дитиною він бачив його великим і дужим, та в звязку з тим, що життя дикуна небезпешне,

й мало з них доживають до глибокої старости, він не може уявити собі, що його батько давно не істнує, в той мент як він виріс і набрався сили. Він порівнює силу батька з своєю дитячою силою, і, звичайно, розповідає своїм дітям, що його батько був і вищим, і сильнішим від нього, і забивав таких великих звірів, яких він сам ніколи й не зустрічав. Сини, які чули його оповідання, казали про батька те, що він казав про свого, а дід їм здавався зовсім величною постаттю.

Коли батько міг забити медведя, який був в двадцять раз більший від сучасних, а дід забивав ще більших, то дід мав бути надзвичайно великим і сильним.

Але коли тілом керує душа, гадає дикун, то тоді душа предків сильніша й могутніша душ нащадків.

Батько турбувався за сина, а дід за батька, вони не хочуть їх загибелі, і раз душі їх ще живуть, вони зможуть потурбуватися про своїх нащадків, як їх добре попрохати.

Так виникає релігія шанування предків.



Грецький соняшний бог Геліос і місяшний Мен із хлібом на голові.

Розділ перший.

1. Як вплинуло на суспільство й релігію з'явлення хліборобства.

Коли перехід до скотарства вплинув на розвиток суспільства, порівнюючи, дуже мало, то початок хліборобства з'явився досить сильним двигуном розвитку суспільства і визвав доповнення в розвитку релігії суспільства, головною основою якого було хліборобство (феодальне суспільство).

Релігія досягла найвищої точки свого розвитку; впливи жерців на громадські діла були досить сильними.

Щоб взнати, чому це так сталося, нам треба зупинитися на тих формах громадського устрою, які з'явилися слідом за хліборобством.

Ми вже вказали, що виробничою базою (найбільш важливим родом занять) було хліборобство, яке визвало утворення перших сельбищ.

Старший в роді, схоронивши свою владу, повинен був поділитися нею зі своєю ріднею, бо не зміг би сам слідкувати за працею всіх людей свого роду, хоча би через те, що зі збільшенням добробуту, в звязку з переходом до хліборобства, викликаючи скорий кількостний ріст родової общини.

Розселення людей по сельбищах примушує забувати потроху кревну рідність, а проста система хліборобства примушує пересуватися в шуканні нових земель.

Виникають сутички з сусідами, жорстокі війни. Керовник в бійках набуває дуже велике значіння.

Збільшується його влада тим, що він поділяє здобич між учасниками.

Нарешті утворюється феодальний устрій, з його характерними політичними особливостями.

Поміщик являється в той же час і господарем на своїй землі, він розпоряджується життям і смертю селян (характерно те, що під час кріпацтва в Росії поміщики звали селян підданими), чеканили гроші, утримували військо, збірали податки і т. п.

Зрозуміло, що той в кого було більше землі, мав змогу легко розбити сусідів, тому малоземельні поміщики стали підлягати більшому, ті ще більшому й т. д.

Кожний рід поміщиків мав особливу назву, від якої й пішли титули.

Самий політичний устрій суспільства був такий: королю підлягали герцоги і графи, тим барони, баронам просто дворяне, а дальше инші стани.

Таку форму прийняло феодальне суспільство в Европі, а в инших місцях воно мало й инші форми. Наприклад, в старому Римі, який досяг феодального устрою, коли його сусіди були ще в родовому, феодалізм був рабовласницький.

Безумовно, вся влада була в руках поміщиків, які володіли землею і обробляли її працею рабів, але „римські громадяне“ (корінні мешканці Риму і його околиць, а напослідок всієї Італії) не були в особистій залежности.

Причиною цього була політична безсилість сусідів Риму, як наслідок низького рівня їх господарчого розвитку:

Римським поміщикам легше було завоювати собі рабів, аніж примусити селян працювати на себе.

2. Роль жерців.

Зпочатку, ще в родовому побуті, з'явилися ріжні форми релігійної відправи, але тоді ці звичаї виконувалися старшим в роді, і лише далі, завдяки складности військового й господарчого керовництва, вони перейшли на старших із його близьких родичів.

Ці жерці уявляли в той час не тільки священиків, але й охоронців старовинних звичаїв, а також всього досвіду й знання, придбаного предками—дідами й прадідами.

Така роля зосталася за жерцями і в феодальну добу. Справді, з історії нам відомо, що в древньому Єгипті вся наука знаходилася в руках жерців, які й виконували часто обов'язки, тепер зовсім не з'язані з релігією, а саме: лікування хворих і шкільне навчання.

У середнєвічному феодальному суспільстві европейських народів жерці (тоб-то священики й манахи) були теж найбільш освіченою (зпочатку) групою.

Манастирські школи й бібліотеки були в той час майже єдині носителі знання й джерела розповсюдження книжок, шляхом переписки їх.

Попівство використовувало своє становище з того боку, що воно все більш хотіло мати вплив на людей, розповсюдженням в масах корисних їм розумінь і знань.

Це иноді вдавалося: напр., папа римский Григорій VII-й примусив скоритися собі могутньшого з царів того часу, німецького імператора Генріха IV-го.

Правда, це не могло довго триматися, бо нарешті світські государі стали сильніші економічно ніж попівство і заставили собі скоритися.

3. Хліборобська праця й сонце.

В феодальну добу людськість набуває вже досить значний досвід; люди починають виділяти із маси дрібних духів тих, що особливо сильно впливають на людей і являються причиною того, що дає можливість істнувати.

Найбільше дужим духом, в уявленні людей є сонце, яке своїм промінням гріє й освітлює землю.

Сонце—причина весни, літа, осени й зіми,—причина врожаю, сонце дає змогу жити.

Воно становиться головним богом, а останні боги в залежности від сили й впливу розкладаються в черзі підлеглости, причому люде за взірець і тут беруть громадські відносини сучасного їм суспільства.

Християнство теж не уявляє з себе винятку, бо і тут ми маємо: всим керує бог—царь небесний, йому підлягають архангели, далі йдуть просто ангели і т. и.

Жерці, розповідаючи людям, зовсім не говорять про те, що сонце те-то й те-то робе, а говорять про душу сонця, яку звуть богом.

Сама мова, в той час ще не зовсім гарно розвинена й це примушує про багато явищ говорити неясно.

4. Як виникли притчі (байки).

Туманний спосіб виразу релігійних легенд був через те, що вони передавались устно від батька синові, тоді коли люде ще не вміли гаразд говорити.

Це було причиною того, що напослідок, коли мова розвинулася, люде перестали розуміти попередній зміст, а розуміли зовсім инакше,

й з'ясовували його так, що замісць самого простого явища з'являлося чудо, якого справді ніколи не було.

Уявімо собі такий випадок: люди в давню-давнину не мали слів для ознаки того або иншого розуміння, не звязаного з речами (та і тепер ми часто вживаемо слова, показуючи на їх виникнення: фіолетовий—колір фіялки, бузковий—колір бузку й т. д.).

Розуміння хуткости, наприклад, не було, а людина хотіла сказати, що її батько в бою з великою хуткістю кидався на ворога.

Людина помітивши тигра, бачучи його хуткість і розповідаючи про бій батька з ворогами, говорила: „батько тигром кидався на ворога".

Сучасники тої людини зрозуміють її, тоді як далекі нащадки уявлять, що він обернувся в тигра, і в такому вигляді „кинувся на ворога", в їх час будуть говорити не „тигром кинувся", а „як тигр кинувся".

Зовсім також була скалічена образна мова наших предків в релігійних переказах.

Зпершу скалічені легенди гарно розумілися, потім стали розуміти їх хуже, а далі так навіть і самі жерці погано розуміли, але почуваючи, що лише вони володіють переказами старовини, вони сами стали говорити инакше, або також як говорили встаровину, багато років тому назад.

Тому в православних церквах і читали на церковно-слов'янській мові, а в католиків на латинській.

Зрозуміло, що первісне уявлення про бога-сонце легко було потім підмінити, бо жерці бога сонця, були єдиними людьми, які, по розумінню инших, знали все, але які, маючи в себе легенди старовини, сами давно вже забули, як їх треба розуміти.

Розділ другий.

1. Риси соняшного міфа в релігіях ріжних народів.

Всі народи, з розвитком осілого хліборобства переходять, до феодального громадського устрою.

Виробничі відносини феодалізму з їх системою підлеглости, яка кінчалася королем, ведуть до утворення (в уяві людей) такого ж устрою і на тому світі.

Хто ж становиться на місце царя або головного бога?

Зрозуміло, що головним богом, може бути лише той, який має найбільший вплив на хліборобство, той від кого залежить врожай, тоб-то—сонце.

Які соняшні явища найбільше важливі для хлібороба?

Явища дня й ночі, часті явища, не так впливають на хлібні рослини, як зміна часів року, які забезпечують врожай.

Сонце проходе своє коло за рік; найбільш видатними ментами є менти весняного й осіннього рівноденства та зімнього й літнього стояння сонця (сонцеворота, як кажуть селяне).

Сонце почина зміцнювати своє діяння, з того менту, коли почина збільшуватися день, набуваючи найбільшої сили весною, зменшується з середини літа та осінню, проміння тоді його дають дуже й дуже малу кількість тепла.

Колись устаровину наші предки говорили на образній мові, що сонце народжується зімою, а вмірає літом і т. и.

Весняне обновлення природи, що прокидалася від зімнього сну, звали воскресінням.

Оцей спосіб вислову своїх думок і довів до того, що виникли релігії, що мають у своїй основі легенду про народження, смерть і воскресіння бога.

Такі легенди виникли скрізь, де, дякуючи розвитку хліборобства, сонце починало впливати на життя людей (завдяки зміні часів року).

Крім добре відомої християнської релігії, яка зародилася у Палестині, малося ще багато таких.

Так у Персії, трохи раніш християнства, з'явилася релігія Мітри, яка була по своєму вченню так схожа на хрситіянську, що епіскопи

старих часів християнства оголосили її підробкою сатани під бога, для вращого обморочення й уловлення душ.

В східній Азії за де-кілька сот років до нашої доби, виникла релігія Будди; у древніх єгиптян ще раніше цього з'явилось оповідання про Озириса, в фінікіян про Мелькарта, а в мешканців на островах Великого окіяну, полінезійців, легенда про Мауі.

2. Круговорот соняшних явищ і легенди.

Мені можуть сказати, що всі положення, які приведені, є не що инше як догадки, може бути й дотепні, але не зтвержені фактами.

Так, ми не можем детально знати, що думали люде того часу і, безумовно, прямих безпосередніх доказів, теж не зможемо дати, але у нас маються не прямі докази, які дають з'ясування легенди про смерть і воскресіння народженого бога—дуже солідна підстава.

Зпершу треба звернуть увагу на те, коли святкуються головні свята цих релігій.

Свято різдво, святкується під час зімнього стояння сонця, коли почина збільшуватися день.

Воскресіння (в християн пасха) біля весняного рівноденства.

Мало того, в християн мається переказ про усікновення голови Івана Хрестителя (який можна з'ясувать зміною часу року). Його смерть згадується 29 серпня.

Коли ввести поправки в помилки від неточности календаря, що мали місце встаровину, то це число припадає до дня осіннього рівноденства.

Свято инших богів, про які згадано святкуються в той же час, лише святки присвячені Мауї (полінезійськ. богу), мають на півроку ріжницю.

Це підтвержує нам-те, що такі релігії з'язані с сонцем; бо полінезійці живуть на південній кулі й їх часи року рівно на півроку мають спізнення від наших, через що на наше весняне рівноденство в них приходиться осіннє й навпаки.

Через те вони і справляють різдво Мауї літом, а воскресіння осінню по нашому.

3. Ознаки сонцепоклонства в релігіях поганських.

Наші предки, ще до того, як приняли христіанство вже були знайомі з хліборобством. Можна запитати: хіба ж вони лише з християнством перейшли до сонцепоклонення?

Ні, але все ж таки нам дуже трудно встановити точно з усими подробицями, якого вигляду сонашний культ панував у наших предків, через те, що в часи розповсюдження християнства, його прибічники гнітили й нищили тих що инакше вірили, так що подробиці їх віри мимоволі забулися.

Та все ж таки в народніх казках, піснях, та легендах про християнство, які схоронилися хоча б уривками, дуже часто ведеться мова про смерть і воскресіння, в тому чи иншому вигляді.

Візьмемо, наприклад, казку про бабу-ягу, правда там дівчинка не вміра, але все ж таки, йдучи за вогнем попадає в дуже тяжкий стан, насилу вдалося вирватись і повернутися до-дому з вогнем, який був їй потрібен.

Пропав вогонь, його треба дістати, хтось йде за ним і приносить.

Сонце перестає гріти, заховавшись за хмари, під час зімньої холоднечі, набуває собі сили, щоб весною знову принести свій чудовий вогонь землі—це більш зрозуміло.

В фінів у їх піснях, що так гарно схоронилися з давньої давнини, (рунах), зібраних Захар Топеліусом, є казки про Аті Лемінкабнена, який йшов у країну смерти, був там зачарований, чуть не загиб, і дякуючи турботам матері повернувся живим і нескаліченим.

Крім таких пісень і казок, ми знаємо, що до християнства, російські слов'яне мали культ Ярили—бога сонця.

Висновок.

1. Що по суті уявляє з себе християнство?

Таким робом, ми бачимо, що християнство не уявляє з себе нічого такого, що змогло би його виділити серед релігій инших народів: воно такий же продукт несвідомої і ненаукової думки некультурних людей, як і всі инші релігії.

Головним богом, якому вклонялись христ'яне, було сонце, і тільки через де-який час з розвитком науки християнство змінилося настільки, що одразу не второпаєш, чим воно по суті є.

Православна та католицька релігія, як це зараз можна бачити, відійшли від первісного християнства дуже далеко. Але ті сектанти, котрі кажуть, що вони підходять до минулого, в дійсности відходять од нього ще далі.

Що ж викликало такі зміни в релігії?

Те, що люди розвиваються, розумнішають і їх вже не можуть задовольняти ті пояснення, котрі дає релігія, а жерці (тоб-то попи всіх мастей) домагаються підбити цю релігію під розуміння сучасників таким чином, щоб не втратити того впливу, котрим вони користувалися до цього часу.

2. Як треба відноситися до релігії взагалі й до християнської з'окрема?

Ми прослідкували за історією розвитку релігій і бачимо, що релігія не тільки в подробицях свого вчення, але й у цілому—є ділом людської думки, а думка людини є наслідок впливу на його оточення під час боротьби людини за своє істнування.

Але думки бувають ріжні: коли ми, з одного боку, вказуємо на науку, як на приклад того, як треба думати, то на релігію так вказувати не можна, бо релігія вимагає того, що відкидається наукою.

Релігія вимагає віри, а наука—ствердження фактами.

Релігія говорить на підставі переказів старовини, приймаючи їх так, які вони є без всяких поправок, а наука підходить з вимірами та числами і постійно переглядає сама себе.

Релігія каже: „так казали Мойсей, Христос та апостоли“ і закриває очі на те, що люде в ті часи не могли мати точних знань.

Наука каже: „хто б і що б не казав, провірь всіма можливими засобами і, коли матимеш те ж, що й вони, можеш прийняти це. Але не забувай, що на випадок нових відкрить, тобі прийдеться переглянути все, що ти знаєш“.

Ми не можемо не дати переваги науці перед релігією, бо наука постачала людськосьти величезні фабрики, заводи, залізниці, пароплави, літуни та инші технічні багацтва.

А поскільки релігія та наука не можуть жити вкупі, то нам прийдеться викинути релігію геть, як пережиток старовини, що затемнює людські голови.



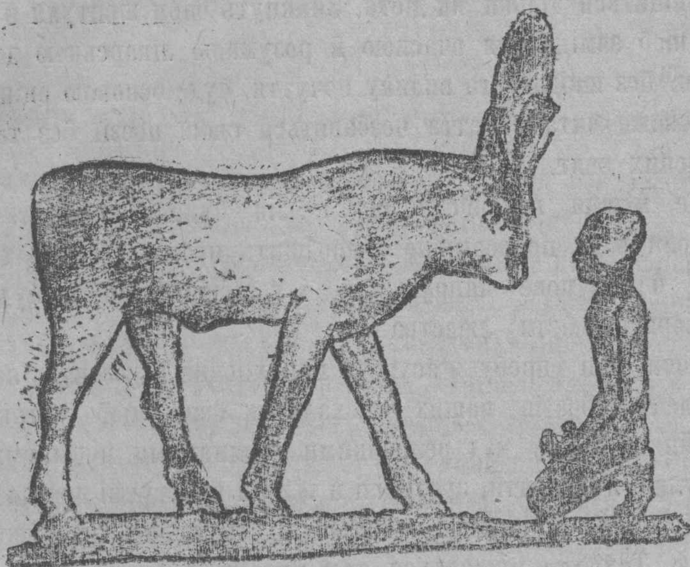
ІВАН КАПУСТЯНСЬКИЙ.

ВЕЛИКДЕНЬ.

(Християнська пасха
в порівнавчому освітленні).

„Аще бо Христос не воста,
суетна вера ваша“.
*(Апост. Павла, посл. к кор.,
гл. 15, ст. 17).*





Староєгипетська бронзова статуя присвяченого Озирису священного бика, Апіса з сонцем межи рогами.

Впровід.

Як зімою до різдва, так весною до великодня готується наш нарід дуже ретельно. Попостивши, напікають усякого печива, жарять масу живности, яка своєю кров'ю відповідає за святочні примхи людей. І все це відбувають так серйозно, ніби без цього й життя з норми вийде. А приходять свята, і нема нічого, в душі пусто, хоч тіло й сите. Коли поставимо запитання, для чого все це робилося, кому воно потрібне, нащо тратилися сили, здоровля, було стільки неприємностей і фарисейства, то відповіди й не знайдемо.

Чим же пояснити це? А тим, що занадто дужа в нас сила забобонів, що затісно з'язані ми з предками й ріжноманітними впливами, чужих народів, які відчуваються і в письменстві і в народній творчости, в усіх проявах життя, в тому числі і в релігії.

Тільки зрозумівши й оцінивши все, чим вони живуть, люде зможуть викинути з ужитку те, що не приносить їм аніякої користи, а часто й шкодить.

Чисті хату й одяг тоді вони зроблять постійною приналежністю й будня, не тільки свят. Піст, що підриває иноді останні сили хворої людини, лишиться тільки як дієта. Зникнуть баби-шептухи й молитовні заговори, щоб замінитися вчасною й розумною лікарською допомогою.

Розум, без шкідливого впливу почуття, буде основою оцінки всього.

Але скаже читач: життя позбавиться своєї поезії без таких веселих і радісних свят.

На це можна відповісти, що поезія буде кожний день у житті людини, коли вона пропорційно розподілить працю й оддих та розваги, мускульне й розумове напруження, і в кожний мент буде радісно жити й творити щастя людства.

Подаючи далі спробу з'ясувати виникнення й розвиток легендарно-міфічних ідей і образів наших пасхальних свят, щоб у такий спосіб трохи підійняти завісу над релігійними таємницями, під якими заховані людські думки й почуття, зрозумілі й цілком приступні для дослідження, ми лишаємо збоку соціяльно-економічний грунт походження християнства та свят. Тих, хто цікавиться цим питанням, відсилаємо до солідної праці К. Каутського—„Происхождение христианства“ (ПБ., 1920, 384 ст.) і до одноіменних дослідів Віппера, Енгельса і Рожицина.



Ісус-агнець несе хрест. (з італ. стар. скульптури).

I.

Недоладности христіянських оповідань про пасху.

Осередком кругу церковних свят християн є воскресіння Ісуса, основоположника християнства, на думку його шанувателів. Це свято, що зветься пасхою, зараз присвячене спогаду про воскресіння Христа. Але в початку своєму воно пристосовувалося до страждань і смерти його і відбувалось у дні між 14 – 21 числами весняного місяця нісана, коли й евреї готували свого пасхального агнця, пригадуючи як колись Мойсей покарав смертю египетських первенців, звільняючи від рабства соплемінників. Відціля, а почасти й під впливом східніх религій, де агнець (овен) був символом соняшного божества, християне й узяли, яко прообраз Христа, агнця божого, ягня, і назву свята (евр-ке „песах", грецьке „пасха"—страждання); зі сходу ж узята й крашанка, як символ гроба, з якого виникло життя, завдяки пролиттю крови богочоловіка. Пасха, яко свято виключно воскресіння, встановлене лише з 4-го століття нашої доби. Дату святкування, окрему від еврейської пасхи, встановив нікейський собор. Він призначив свято пасхи в першу неділю по весняній повнімісяця й рівнодені межи 22 березня і 25 квітня старого ст. Зараз воскресіння Ісуса і святкується в день пасхи та що-неділі, в день сонця (у римлян дні на тижні називалися іменами семи планет, напр.: вівторок—день Марса, четвер—день Юпітера і т. и., в число планет включалось і сонце). Пошана до неділі була впливом розквіту перського культу Мітри, в якому особливо врочисто шанували день сонця.

Римська імперія з повагою ставилася до культу Мітри-сонця, тому й християнам довелося пристосовуватися до ним освячених назв днів, ставити де-які зі своїх свят на дні свят Мітри (народження, вознесіння та инших).

Воскресіння Ісуса, як дійсна історична подія, навіть у самих евангеліях не знаходить одностайного й правдоподібного освітлення. По евангелії Матвія (гл. 28) й Марка (гл. 16) жінни побачили в гробу одного янгола, по Луці (гл. 24)—двох, по Іоану (гл. 20) їх зовсім не

було. Самого воскресіння ніхто не бачив. При з'явленні ж Ісуса по смерти, навіть учні не завжди взнавали його. Віра в воскресіння у де-яких апостолів, (напр., у Петра) засновується тільки на тому, що в гробу вони не знайшли тіла, лише полотна й плат (єв. Іоана, гл. 20, 8 ст.) По євангелію **Луки** апостоли не вірять жонам-мироносицям, слова їх їм здаються „лжою"; учні, які йшли до Ємауса, не взнають Ісуса до останнього менту, хоч і недавно з ним були Матвій одміча, що навіть у Галілеї не всі апостоли вклонилися Ісусові, який з'явився їм, бо де-хто впав у сумнів (гл. 28, 16 ст.). Марія прийняла Ісуса за садовника. Апостол же Павло в книзі діянь пережива явище явління Христа тільки в душі, Христа в плоті він не знає (2 кор., V, 16)


Старохрист. Ісус в образі Гермеса-Кріофора.

Навіть старі художники спочатку малювали воскресіння Ісуса символічно, просто як вихід Іони з чрева кита, а пізніше брали для його образу натхнення з картини смерти бога Адоніса або статуї Гермеса-Кріофора з вівцею на плечіх, якого малювали на гробницях, замісць образу Ісуса-доброго пастиря; малювали його й грецьким чудодієм співцем Орфеем із лірою, а иноді й візантійським царем,— так утворився образ іконного Ісуса, дійсного ж портрета його не було, тому, мабуть, що не було й його самого. І зараз його малюють, кому як до вподоби.

„Христос"—грецьке слово, що означає „помазаник", Ісус—еврейське—„допомога божа",—її евреї, пригнічені римлянами, дуже чекали, згідно з біблійними пророцтвами про месію й про відродження своєї великої держави. По останньому імени виникла у них за 2 стол. до нашої ери секта іесеїв. Вона проповідувала безшлюб'я, любовь до ближних, засуджувала рабство й війну, вірила в загробне життя. Епітет Ісуса „назорей" означає не „муж із Назарета",—такого місця, між иншим, не було тоді, воно згадується істориком Євсевієм тільки в 4 віці,—а „спаситель" чи „хранитель".

Професії Йосифа, теслярства, як такої, теж не було,—це по евангелію буде не ремісництво, а скорій праця жерця-майстера, що при храмі

здобував жертвенний огонь із дерева, відціля міг виникнути й міф про непорочне зачаття, як народження бога огню чи світла.

У індусів як-раз є підхоже оповідання про діву Майю й бога Агні.

Коли людям було трудно жити без огню, один тесляр зробив хрест із м'якого дерева з загнутими кінцями та стержнем посередині (свастику).

На ньому поселилася непорочна діва Майя, і в неї від небесного бога родився син Агні (огонь), якого обложили смолистими венцествами й соломою. Він виріс, дав людям тепло, світло, радість і спасіння, а потім затух, помер на хресті, знищивши й його разом, щоб воскреснути знову через де-який час.


Інд-ка Майя з крестом (свастикою).

Тут не трудно помітити побожно-поетизовану історію винаходу способу здобування вогню.

Майєю звали й матір Будди, це ім'я означало землю, яко дружину неба, а також деревляну підставку, з якої здобували вогонь.

У греків іменем Майра звали жінку Гефеста, бога вогню. У персів матір Мітри звали дівою Мір (тоб-то „небо", „любов"). Адоніса матер'ю була Міра. Матір Ісуса звали дівою Марією. Спорідненість усіх імен—безсумнівна, а історичність зазначених осіб не стверджена.

Нема й про Ісуса історичних документів од його сучасників,— в текстах творів тодішніх істориків (напр., Йосифа Флавія й ин.) є тільки вставки про нього пізнішого походження. Перші християнські общини заснувалисяв Антіохії ще до нього, але утворилися вони просто з тодішніх містично-філозофічних гуртків.

Євангелія, що їх уривки з'явилися в кінці 1-го стол., в повних списках дійшли тільки від половини 4-го, і тому не можуть бути певними свідками життя живого Ісуса.



Злі духи ведуть душу покійника до пекла (з малюнка на етруській гробниці).

II.

Віра в воскресіння мертвих.

Чи може людина воскреснути? Звичайно ні, за винятком хіба випадків, коли вона проснеться від довгого хворого сну чи летаргії або стану заміраиня (анабіозу). Тоді життя в тілі, непомітне для ока, все ж безперервно продовжується.

А всі спроби оживлювати мертвих доки-що бажаного успіху не мали, хоч є надія наукою досягти цього. Але віра в воскресіння мертвих, як і в несмертельність людини й продовження життя по смерти тіла, була й є у багатьох народів (у євреїв, напр., Єлисей воскресив мертвого, Ілія вознісся на небо).

Для дикунів усяке пробудження від сну або стану непритомности було воскресінням, бо коли людина спить, душа, на їх думку, від неї одлітає й може навістити душі мертвих, а потім повернутися або й зовсім залишити тіло. Коли людина вмірала, думали, що вона переходить у царство духів. Душі небіжчиків ставали злими й добрими духами, яких називали чортами, відьмами, янголами, святими. Це є т. з. анімізм. Від них, гадали, залежить, година, врожай, доля людей, рух небесних світил. Їх старалися відігнати або задобрити жертвами, які приносилися або їм самим або духовним особам. Смерть близьких налякувала людей, наводила на ріжні думки. Мертвих боялися, сторонилися,—це було розумно, гігієнично, але тлумачення, що в них є духи було проявом неосвічености, темряви.

Цих-от духів люде втягували й зараз замішують у своє земне життя, у свої дрібні інтереси, чаще всього матеріяльного змісту. Селянські баби й зараз ходять стерегти душу, ставлять для неї розве-

деного меду в мисці, споряжають її на той світ, закривають дзеркало, щоб не було більше покійників і т. п.

По перській вірі душа людини три дні по смерти лишається біля тіла, а потім підноситься до небесного моста Чвант на суд. Дух правдивости тримає в руках віси, на яких зважує злі й добрі діла її.

Коли душа заслуговує нагороди, її зустрічає прекрасна діва, втілення її добрих діл, і разом із богом Мітрою проводить її в тройний рай: добрих думок, слів і діл, і потім у ясний світ Ормузда. Душа ж безбіжника йде до пекла, до злого духа Аримана.

Перси й досі вірять, що через три тисячі років із роду великого пророка Заратустри з'явиться знову на землю спаситель Мітра, якого назовуть тоді Саошіянт. Мертві в той час воскреснуть, будуть очищені вогнем, хоч грішні й не зовсім, а Ариман з усіма демонами буде знищений. І почнеться тоді щасливе життя без кінця.

Що до євреїв, до вигнання з Єгипту у них зовсім не було уявлення про страшний суд і воскресіння мертвих. Тіло людини гниє в землі, а душа, яко тінь, бродить по підземному царству (шеолі),—так думали вони. Але пізніш у персів вони взяли думку про страшний суд із світовою пожежою. І, напр., тоді в прор. Данила ми вже знаходимо опис пробудження мертвих у день страшного суду: одні встануть для життя довічнього, а другі для мук і прокляття. „І розумні будуть сяяти, яко світила на небі, а праведні, як зорі".

Цієї віри твердо додержувалися фарисеї, на підставі тори й предань старих людей. Тодішнє бідування еврейства на землі викликало надії на нагороду небесну. Чим важче людям живеться на землі, тим дужче вони втішають себе майбутнім раєм на небі.

У новому заповіті чи євангеліях говориться також про вічне життя у раю й муки грішних, тілесні чи духовні,—не зовсім ясно, в геєнні (так звали долину мертвих, Ге-гінном, біля Єрусалиму).

Єгиптяне вірили в метампсихоз, перехід душ в инші істоти, щоб через 3000 років повернутися знов у людину. Але вони теж уявили реально тогосвітній суд, де перед лицем Озириса й трибунала суддів звішується життя кожної людини. Чудовище ззідає серце грішної, а праведна йде в блаженні сторони. Вічно людина тоді живе, коли по смерти збереже з'язок межи тілом (мумією), душею (ба) й духом двойником (ка).

На той світ душі померлих у греків і персів одправляються з певними заклинаннями й чудодійними висловами чи формулами, у єгиптян з молитвами „книги мертвих“, у християн з „молитвою одпущення“.

Єгиптяне клали до гробниці покійникові все, що йому було потрібним при житті, дикі слов'яне воякові — коня й зброю, індуси палили й жінку разом з мертвим чоловіком, — а перші християне до труни ложили дітям — забавки, жінкам речі з туалету й прикраси, каганець, українці ще недавно — пляшку горілки, мідні гроші.

Остільки схоже відношення до покійників у багатьох народів, хоч ніякий із них не мав доказів, що ті живуть. Всі уявили загробний світ по-свойому, хоч і схоже в загальних рисах. Усім хочеться жити й на тому світі. Для запевнення себе в можливости цього, ріжні народи й утворили оповідання про воскресливих богів, що обіцяють і їх воскресити для посмертного життя.



Добрі духи ведуть праведну душу на небо. (Малюнок з дохристіян. етруської гробниці)

III.

Спільність християнського свята пасхи з релігійними культами колишніх народів.

Ідея воскресіння божества не нова.

Свято страждань і воскресіння бога, що відбувається завше по весні, в дні весняного рівнодення, майже всіма паганськими народами, цікаве, як пошанування відродження природи після довгого зімнього сну. Вона теж вмірає й оживає, звязана тісно з життям божеств, особливо соняшних. Могутнє сонце, джерело всякого життя, не дає себе перемогти, воно воскрешає природу, рослинність, після самих жорстоких холодів.

Велика богиня—мати, земля, зароджує у весняні дні рослинність, яко сина свого, або з'єднується з нею, як із кохавком, для скороминущого щастя, до палкої літньої спеки чи холодної зіми.

Де-які з зорь сходили й заходили за обрій на певний час. Поскільки в старі часи їх одухотворювали, це було смертю й воскресінням божеств.

Старі релігії знають багато прикладів божеств, що страждали й воскресали. Далі наведемо ми з них де-які й зробимо відповідні висновки

Атис.

Фригійське малоазійське божество Атис, що походить од бога неба й матері землі, вміра від насильницької смерти. Богиня природи, величня мати-земля, Кібела, його оплакує, яко рослинність, що загинула, шукає. Він—син її, непорочної діви, й коханий. На четвертий день він воскреса, чомуйого особливо й шанували що до християнства.

На спогад цього, на Ватикані в Римі, що-року відбувалися березневі свята з крівавим хрещенням, через яке вірні одержували відпущення гріхів та відродження до нового життя. Сюди сходилися маси побожного народу, які окроплювалися кров'ю жертвенного бика, що символізував собою божество, як тепер християн кроплять водою. Йому присвячена була сосна, оздоблена фіялками, як емблема природи, що оживає.

Пізніше Атис став із бога рослинного соняшним, всевишнім. Але присвячення йому тельця є доказом його належности до творчо-рослинної сили землі.

У тодішніх письменників є описи смерти та воскресіння Атиса, а римлянин Юлій Фірмікус Матернус наводить і слова молитви жерця при

його воскресінні: „Атис повернувся, радійте його воскресінню! Хай буде втіхою спасіння бога, бо тепер це всіх спасе від страждань"...

Це слова—на пасхальний мотив.

Озирис.

Єгипетський бог рослинної сили землі, з'окрема хлібних рослин, Озирис на 28 році земного життя був забитий злим братом Сетом, що став потім діяволом *).

20-го липня, як сходила зірка Сиріус, починалося врочисте свято його пам'яти. Прибувала до м. Абідосу богиня Ізида (її статуя, в оточенні жінок), щоб у поетичних піснях оплакати забитого брата й чоловіка та воскресити його з мертвих. Вона збірає розкидані в ріжних місцях 14 частин його тіла і при допомозі чудодійних висловів сина Гора, їх з'єднує.

На одній єгип. пам'ятці, що перебуває зараз у Берліні, є молитва до цього свята.

Старшина-скарбник і жрець фараона Сезостриса III-го пливе на священній барці й співає так: „Я направився шляхом божим до гроба Озириса в Пекер. Серця народів Сходу повні радощів, коли я знову прибув до Абідосу й привіз живого бога".



Єгипетські божества Ізида та Озирис.

В ті дні відбувалися врочисті літургії-містерії у Мемфісі, Дендерах, Фівах. На них у драматичній формі показували страсти Озириса, із кадінням, стаючи на коліна, з перепівами двох хорів і т. и.

У м. Бусирисі воздвигали на святі воскресіння бога що-річно стовп із чотирма перекладинами, знак непохитности благого Озириса, доброго неповинного страдника, першого небіжчика, справедливого судді над людьми по смерти, якому всі повинні уподібнитися, приймаючи його навіть ім'я.

*) Ісус теж страждає через діявола.

На спогад цього саме бога встаровину єгиптяне приносили в жертву бика (Аніса), розрізали його на 14 частин і поїдали. Потім діставали нового бика, символ бога, яко померлого сонця.

Шанували Озириса, предка по духу Ісуса, ще за 12 століть до нього, при фараоні Рамзесі IV.

Адоніс.

Адоніс дуже давній сирійсько-фінікійський бог сонця. В Антіохії що-річно відбувалися свята його смерти й воскресіння (адонії), під час весняного рівнодення, також у храмі Ваала в м. Біблосі й на о. Кіпрі. Його згадує ще Менандр, грецький письм. 4 стол. до нашої ери. А другий пізніший, історик Лукіян, так описує свято його в Сирії.

„Коли по весні розцвітали красні анемони, і води р. Орокета становилися червоними від глини тих гір, що з них вона витікала, дикий кабан (образ його приймав бог війни Арес) розривав Адоніса (це слово значить— „господа“), і тоді святкували його смерть, відбуваючи його врочисті похорони, в виді дерев'яної статуї, при дикому голосінні жінок. Потім на третій або четвертий день по його смерти несподівано приходила звістка: живий господь, Адоніс воскрес! Тоді його фігуру брали з гроба й піднімали вгору механізмом“. Священик же мазав губи вірним маслом, примовляючи: „Утіштеся, побожні. Як спасся господь наш, так і ми знайдемо спасіння від нужд наших“.



Смерть сирійського бога-спасителя Адоніса.

Мертвого бога оплакувала фінік. богиня Астарта (у греків вродлива Афродита). На спогад цього при жалібних співах виставляли його статую, додержуючись усіх похоронних звичаїв, а потім наступало радісне свято, з приводу повернення його із преісподньої, як Ісуса.

Головну участь у святі брали жінки, вони тиждень оплакували Адоніса, смертельно пораненого в бік, обмивали його тіло—статую з пофарбованого дерева, умащували маслом пахучим, потім закутували в

шерстяний та полотняний савани й опускали в могилу, сумуючи й люблячи його за сльози, що він заставляв проливати, за пісні, що заставляв співати. І як же вони раділи по його воскресінні! Про це свято є згадка й у прор. Єзекіїля (8 гл.).

Ще й зараз християне на Сході, в Греції, Сицилії подібно хоронять деревляну або воскову статую Ісуса. Так колись по евангелію поховонили тіло його й жони-мироносиці.

По суті ж смерть Адоніса та його зступлення до підземного царства символізують зіму, повернення—весну, Астарта—природу й землю, то сумну, коли зникає сонце, то веселу, коли воно з'являється. Після літнього рівнодення, сонце починає раніше заходити, менше світити, і рослинність умірає, засихає, мерзне й зникає під снігом, щоб весною знову відродитися, воскреснути, хоч і не для довгого життя. Тому на адоніях і ставили посуд із зіллям і квітами, що швидко розпускалися й замірали.

Тамуз.

Як божество тожне Адонісу, Тамуз був у пошані в евреїв, у Єрусалимі. Про його ходили тільки трохи одмінні оповідання.—Він од літньої спеки в червні місяці помірає й одправляється в Єдем, де росте дерево пізнання кедр. На землі показуються сльозы: вохкість і роса. Але богиня землі й кохання, Іштар, спускается у царство мертвих за живою водою для віджививлення Тамуза, її там роздягають і затримують темні сили, на землі зникає рослинність, починается ворожнеча межи людьми й тваринами. Все сохне й помірає. Але, по наказу верховного божества вод її відпускають з водою життя. З воскреслим Тамузом вона повертається на землю, приносячи т. ч. весну, і все знову цвіте й на сонці сяє на пів-року, до зіми. Богиня-мати та бог сонця не розлучаются: вони скрізь укупі. Богиня-діва заплідняється своїм коханком, одягається в квіти і трави. При святі рослинного божества Тамуза спочатку на першому плані було сумування з приводу його смерти, приступне для драматичного виставлення. У святах же названих вище богів горе й радість гармонійно з'єднувалися, йдучи одно за другим, зі зміною настроїв, як і в природі.

По зовнішній формі оповідання про Тамуза звязується з легендою про зірку Сиріуса, що зникаючи на заході, знову з'являється на сході, яко ранішня зоря, через досить довгий час.

Ісус Навин, власне, являється теж видозміненим Тамузом чи Адонісом: початок його діяльности відноситься до перших днів нісана, коли евреї поїдали пасхального агнця, а кінець—до скінчення пасхи. Він одновлює встановлений Моїсеем звичай обрізування, яко заміну викупної людської пасхальної жертви; умірає в Тимнат-Хересі, тоб-то в місці, де сонце вмірає, поверта на зіму. Мати його звалася іменем Маріям що значило матір, яка страждая за сина-спасителя, сум жінок.

І навіть біблійний Йосиф, син Якова, є соняшним божеством племені ефраїм, втіленням Ваала, з рисами весняного бога Тамуза. Він спущений у колодізь на три місяці 5 день (зіма, коли сонця мало видно), потім попадає в полон і, повернувшися, приносить Єгипту радість і добробут, чому йому там і дають ім'я Псонтомфанех, тоб-то спаситель світу, для іудеїв же він стає прообразом месії. До його історі, про хлібодара й виночерпія, з яких один був повішеним, а другий вознесеним, є подібною евангельська історія про розбійників, розіп'ятих з Ісусом, один з яких лаяв його, а другий просив „помяни мя“...


Вавилон. бог-спасит. Мардук, зі своїм знаком—козлом.

Мардук.

Вавилонський бог, втілення „слова“, Мардук яко дух спускается з неба на землю, з ключами від небесних хоромів, скоряє своїми чудесами світ, перемагає демонів, що відпали від бога. Він судитиме живих і мертвих і поверне світлі души в лоно божества. Яко син великого рибобога води Оаннеса, він має в собі силу, що освячує й очищає хрещенням.

Мардук є предком Ісуса Навина (тоб-то „сина риби“) і месії з роду Йосифа, що його фарисеї звали „рибою“ („даг“), бо він народиться тоді, коли сонце буде під знаком Риб.

Мелькарт.

Мелькарт чи, по біблійній семіцькій назві, Молох є божеством фінікійських міст Сидону й Тиру, що керує державою, благословляє хліборобство, винаходить мореходство й перемагає чудовищ, як по міфам сонце. Він є й божеством природи, яке кожної весни зі сну пробуджується димом од жертвенних перепелів. Під час літньої спеки він себе палить, щоб знову воскреснути по-весні. У культі Мелькарта-сонця палили його статую, знищували його земні частини, а зате він сам, очищений огнем, возносився на небо для нового життя. Щорічно відбували його врочисті свята, иноді з людськими жертвами.

Символом його були дві колони,—вони стояли і в єрусалимському храмі. Для нього ж храм був ізбудованим ще за 28 віків до нашого літосчислення.

Кришна, індуський бог, по життю також нагадує Ісуса.

Народившись у підвалі, Кришна уникає винищення дітей індійським царем Кансою, в дитинстві творить чудеса, пізніше вражає своїми глибокими знаннями, захищає бідних, ісціляє хворих, воскрешає мертвих, розкриває великі таємниці світу, смиренно обмиває ноги брамінам. Насильницькою смертю, від удара в п'яту, він помирає.



Індуський спаситель Кришна, в образі якого на землю зійшов Вішну.

Але, Кришна по вірі індусів, знову з'явиться на землю „наприкінці днів, “коли стане матеріяльно трудно жити, у хмарі на білому коні. Тоді він своїм мечем знищить стару землю й на руїнах її збудує новий світ, в якому почнеться золотий вік чистих радощів і вічного блаженства.

Мітра.

Могутній бог східніх арійців і потім персів, Мітра з'явився ще в індо-европейську добу, за 14 віків до Ісуса, у Малій Азії. Він переміг,

бувши гігантом, творця всесвіту Ормузда і вступив з ним у спілку, ставши посередником межи богом і людьми, захистником шанувателів на війні, головою душ померлих, невтомним охоронителем добра й воздаятелем за гріхи, особливо за порушення договорів і брехню. Він є спаситель людей, що страждає, бореться з нечистою силою (Ариманом), наприкінці земного життя улаштовує священну трапезу, де учасниками були Геліос та сподвижники його, і возноситься на небо. Але що-ранку, яко світло чи сонце, він сходить на священну гору й, сяючи злотом, освітлює горні вершини, а потім і всю арійську країну. Він же умножує воду, ростить дерева, дає врожай і допомога процвітанню землі, також перемозі добра над злом, вимагаючи від людей не тільки жертв, а й духових подвигів, самовлади над тілесними бажаннями.



Перський творець світу, Ормузд.

У жертву йому приносили бика. Це нагадує про колишнє шанування священного бика-сонця, що його заколювали, як божество, а тіло й кров його поїдали за трапезою причащення, іскупаючи гріхи й здобуваючи несмертельність.

Мітра для людей установив пости, хрещення при ясному освітленні, як „образ воскресіння“, також помазання; людина, яка вступала до числа поклонників його, символічно умірала в старому образі, відроджувалася в новому. Найкраща молитва йому була: „Боже! відроджений я йду, вознесений я помірaю, народжений до життя, я спасаюся смертю й хожу шляхами твого закону!“ Подібні слова властиві й християнам.

Моральна наука общин Мітри була тожня з християнською, особливо коли в Європі шанувателі ввели в неї вимоги до життя стоїків. Тертуліян у 200 р. цю подібність пояснював хитрощами діявола, а ми думаємо, що це є просто взаємні вливи ріжних культів і спільність настроїв того часу. Східні вірування дали древнім европейським народам (грекам, римлянам, слов'янам і иншим) те, чого не могла дати стара філософія,—віру в життя вічне, знищення страху перед смертю через урочисто-драматичні свята, з ходами та релігійними виставами, з

розкаянням і жертвами, з поуками. Це все впливало на волю і, головним чином, почуття, а тому охоче приймалося.

Діонис.

Бувши грецьким божеством живої сили природи від соняшного тепла, Діонис (у латинців його ім'я—Вакх), є сином богині землі, заплідненої небесним богом Зевсом під видом зливи. Зпочатку він був божеством виноградарства й виноробства, якому атенські селяне влаштовували свята під час збору винограду в-осени й пробуючи вино по весні, зі співами й танцями.

Але з 6 ст. до нашого літочислення виник культ Діониса-Загрея, сина Персефони, що вмірає з великою мукою, від рук титанів, які його розірвали та ззіли, і воскрешується Зевсом, що проглинув його серце, для світлого життя та спасіння світу від темряви, чому його й зовуть грецьким месією.



Грецький бог-спаситель Діонис-виноградарь.

На святах, присвячених йому, приносили в жертву козла-тотема (символічний образ самого соняшного Діониса) і оплакували гірко смерть бога (відціля зародилися театр і трагедія, як і в середні віки з містерії страстей господніх), а потім дуже весело й радісно святкували його воскресіння (з цього потім виникла комедія).

На цих святах, діонисіях, учасники допомогали богу знищити смерть, і цим забезпечували собі врятування від неї. Кожний із них відчував радість самозабуття під впливом божества й міг наближатися до нього, символічно повторюючи те, що було ним пережите. Він звільнявся від гріхів у високі хвилини релігійного підйому, засвоював науку чесного життя й підходив до типу учасників перших християнських общин. Елевзинські містерії в Греції присвячені були Діонису й Деметрі, богині творчих сил землі, що відшукала свою доньку Персефону в аїді у Плутона й виводила її весною для життя на землі на 8 місяців. Вони страждали за людей, перемогли смерть воскресінням і лишили всім надію на щасливе життя за гробом, як Озирис і Атис.

Оповідання про смерть бога й воскресіння його з'язувалося безпосередньо з життям природи, що помірає й воскресає. Тому пізніше разом одбували й свята Аполона, бога сонця, в культі якого мужеський дітородний орган, фалус, яко творча сила природи, зайняв видне місце.

Поєднання з божествами встановлювалося таємними обрядами жертвами, обмиваннями чи хрещенням кровью та священними трапезами, що відроджувало ніби учасників до вічного життя. Хоч сонце було й далеко, але дари його, хліб, виноград, дозволяли приобщитися до нього панам і рабам разом, співаючи хвальні гімни, пожираючи ніби тіло й кров Діониса.

Думаю, досить наведених прикладів. Смерть і воскресіння бога є осередком усіх розглянутих культів.

Сумний плач над Озирисом чи Діонисом, надзвичайна радість по їх воскресінні, велике розповсюдження східніх звичаїв, з'язаних із хліборобством,—це все надало й християнству, по переході до нього, характер світогляду релігійно-хліборобського, з видвинутим на перший план святкуванням смерти й воскресіння божества.

„Вечеря", яка складалася у ріжних релігійних сект із свяченого хліба й вина або води, мала свій початок у колишньому індуському культі вогню. Коли священний огонь починав горіти на олтарі, вірні сідали біля нього й починали їсти хліб, в якому, на їх думку, невидимо був присутнім сам Агні, яко сонячне тепло, і пили сому, як огняну животворчу суть природи, співаючи при цьому гімни й приобщаючись у такий спосіб до божества. На олтарі ж Агні горіли жертвенний хліб і сома,— їх знищував огонь.

Відціля виникло уявлення, що Агні сам собі приносить жертву через огонь, а пізніше виникла ідея, що він тут і себе приносить в жертву, втілюючись у хлібі та сомі. Містичні гуртки перейняли цю трапезу.



Христос-виноградарь на старо-християнській іконі.

З символічного звичаю легко було иншим народам утворити ідею прямої саможертви бога для спасіння людей, для приобщення їх до вишнього божества й установлення несмертельности, бо вишня сила може воскрешати й забірати душі небіжчиків до царства праотців.

Прямим прообразом християнської тайної вечері є та, що про неї оповідає Мойсей (3 кн., 24, 5—9). Що-суботи сини Ізраїля приносили 12 „хлібів предложення" на чистий стіл, перед господом, для Аарона (первосвященика) й 12-ти синів його (жерців), щоб ті поїдали їх на святому місці. Є подібність і наших звичаїв.— На пошану днів страждань і смерти Ісуса що-тижня християне їдять рибу, постять. Риба вживається тут, яко тотем, священна істота, що нагадує Христа, велику рибу („їхтюс", по-грецькому пізніше придуманому акростиху), і християн, малих риб, що родяться у водах при хрещенні. Звичай вживати її, як, священну частину трапези, мали евреї, вавилоняне, що шанували рибобога Оаннеса й инші.

Для колишніх людей усі явища природи (негода, літо, весна, вітер) були богами. Одні з них були добрими (сонце), другі (зіма) злими.

Бог добрий, коли зіходив на землю, набирав образу вродливого юнака, який рано вмірає, бо ясні дні короткі, щоб знову через певний час воскреснути.

Наймилішим для людей був бог сонця, тому він і є майже у всіх народів, хоч і під ріжними назвами.

Але людям добро приносили й герої, тому це божество злилося з образом найкращої людини, іскупителя людей, месії, з таємним походженням, як і сонце.

Надання природі людських рис відповідало потребі все уявити зложеним, як і в житті людей, з умірання, страждань і радощів,—все й було відповідно драматизованим умістеріях (літургіях), тому можливо, що вони є джерелом евангелій, по ним вони написані.

У персів був звичай влаштовувати на початку весни кожного року „похід безбородого". Знаходили здоровенного парубка, який урочисто на ослі об'їздив усе місто, оточений масою народу й царською сторожою, які вітали його, яко царя. В годину, коли скінчалося свято, він мусив утекти, бо инакше йому загрожувала смерть.

У евреїв теж на святі „пурим" весною було заведено одного злочинця, що символізував собою Гамана, придворного вавил. царя

Артаксеркса та заклятого ворога єврейського народу, скарати смертю, а другого, що відповідав Мардахаю, який з Есфір'ю спас євреїв, вітати в царській одежі й відпускати на волю

У древніх взагалі був звичай наприкінці зіми, казнити одну людину, засуджену до смерти: вона уявляла собою бога, що вмірає. Тому її й одягали як бога (царя неба), сажаючи на трон. Потім з неї зривали одежу, бичували й прибивали до стовпа (хреста).

Христіянство цю історію трохи видозмінило. Так зробили й персишіїти, що святкують пасху „науруз" богочоловіка Алі.

Первосвященика Атиса називали „подобієм" бога. Кров'ю з нанесеної собі рани в дні свята (22—27 березіля) він окропляв фігуру бога,—це показує, що колись істнував звичай жерцю приносити себе в жертву богу. Ця жертва символізувала не тільки божество, що вмірає за свій нарід, але й сам нарід, який цією жертвою викупав свої проступки й злочини за рік. Про таку саможертву й говорить 53 гл. прор. Ісаї, що її лічать за пророцтво про страждання й смерть Ісуса. Тут згадується людина, яка вмірає за гріхи свого народу, і своєю смертю дає життя иншим. Із цього видно тільки, що й у євреїв був звичай приносити в жертву Ієгові людей, як Ваалу у фінікіян. Про це прямо говорить книга „Чисел" (25,4): „И сказал господь Моисею: возьми всех начальников народа и повесь их господу перед солнцем, и отвратится ярость гнева господня от Израиля".

Ієгова був тоді просто видозміненим Молохом, богом огню та сонця, „піччу огненною", йому в образі тельця й поклонялися та приносили людські жертви.

В старі часи також царі повинні були у де-яких народів умірати не природньою смертю, а яко жертви для спасіння свого народу, в призначений оракулами час. Так і в іудеїв для народу пожертвували собою Моїсей і Аарон,—тому-то й месія, що прийде на заміну Моїсея, повинен був пожертвувати собою, постраждати й умерти за людськість.

Євреї чекали месію, подібного царю Давиду; але й була група, яка ждала його від Йосифа, предка колін Менасії і Єфраїма, переважно для ізраїльтян, і самаритян, яко бога, який принесе себе в жертву і спасе „нарід божий".

Євангеліє з'єднало два цих образи в один.—„Месію, сина Йосифа, воно зробило земним, що походить із Галілеї і відтіля направляється

зі своїми „вірними“ до Єрусалиму, щоб там загинути від рук ворогів; месію ж, сина Давида, воно зробило спасителем, що воскресає й возноситься на небо“. (Древс, „Миф о Христе“, М. 1923, 40 с.). Ісус є сином Йосифа з роду Давида.

Сюди була приєднана ідея пасхальної жертви й бога, що приносить у жертву сина.

У всіх східніх народів померлий біг повинен був через короткий час воскреснути й вознестися на небо, щоб там з'єднатися з отцем. Тому ця ідея в християнстві була легко прийнятою ріжними таємними громадами, і воно тому й швидко поширилося.

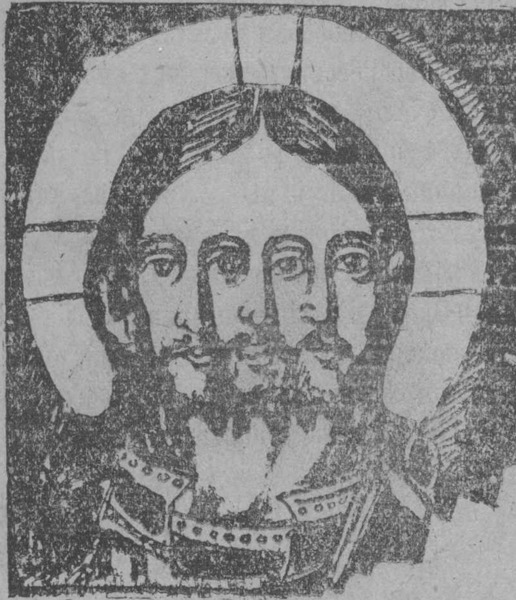
Пізніше звичай приносити в жертву людей або богів потроху зник.

„Антропоморфізм чи уподібнення богів людям привело до того, що ідея заклання бога ослабла, а зміцніла ідея заколювання жертви, яко дара або викуплення. Жертвенний дар є на першому плані в грецькій религії класичного часу. Жертва причащення практикувалася тільки в самих старих культах, і то завше таємно, серед посвячених“. (Рейнак, „Орфей“, в. 1, М. 1919, 136 с.).

В елевзинських містеріях було вже просто причащення священною мукою й священним напитком. Тільки раніше, до хліборобства там, можливо, був звичай причащатися м'ясом і кров'ю священних поросят, — тоді Деметру й Персефону уявляли, мабуть, яко диких свиней.



Христос-сонце.



Ікона християнської трійці. (З муз. Київ. дух. ак.)

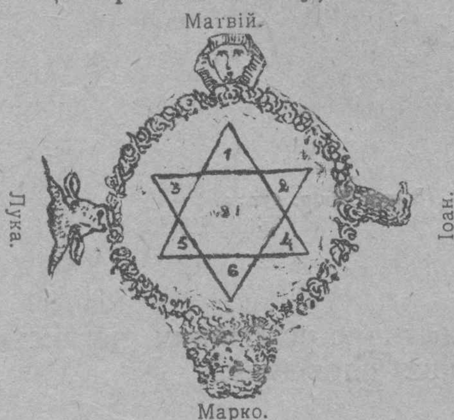
IV.

Зоряне небо було джерелом поетично-релігійних пагансь-ких і євангельських оповідань.

Таємна наука про зірки, астрологія, давала також пожиток побожно настроєному розумові. Коли люде стали уявляти, що божества живуть на небі, їм було цікаво відгадати їхнє життя, їх відношення і впливання на земні події. Робити спостереження можна було тільки над небесними світилами, зірками, і вони звернулися до цього. Ще вавилоняне думали, що небесні зірки живуть у поєднанні з людською громадою. Свої зіркові спостереження (халдейську науку) вони й передали європейським народам. Вони вже думали, що сонце є осередком світу, а земля планетою (Селевк Вавилонський). Але поруч із цим ними введено до людської свідомости й багато забобонів релігійного змісту. На утворених людьми небесних міфах, про події з життя богів, виросли цілі релігійні системи, які видавалися за слово боже, з'язуючись із правилами людських взаємовідносин, поведінки, так званої моралі. Для ствердження їх небесного походження, створювалися оповідання

про божих посланців, або самих богів, які спускалися на землю, щоб навчити людей жити, або способам позбавитися гріха і разом заснувати ту чи иншу релігію. Перенесення божеських сил на небо мало наслідком те, що на зірки почали люде переселяти й душі героїв, а потім і взагалі думати, що душі померлих летять на небо, до бога, виявом якого є сонце. Таємничий звязок із небом установлюється і в християнстві.

Кожний евангеліст має, напр., своїм символом те або инше сузірря, що було в точках осіннього чи весняного рівнодення (Лука—Тельця, Марк—Льва, Іван—Орла, Матвій—людини-Водолія). І самі евангелія являються почасти зірковими оповіданнями, пристосованими до Ісуса, описами доби весняного рівнодення, та зімнього сонцестояння, коли сонце перемагає пітьму, і день становиться довше.



Старохристіянський малюнок чотирьох кінців світу зі щитом Давида посередині.

Подібно до того, як Ісус Навин переходить зі своїми помішниками Йордан і святкує на другому березі пасху, щоб пізніше довести евреїв до землі обітованної, так і Ісус Христос з 12-ю апостолами проходить Галілею („галіл“—значить по-евр. „круг“), щоб у Єрусалимі вкусити пасхального агнця і потім спасти людей.

Грецький герой Язон з 12-ю сопутниками від драконів здобуває золоте руно колхидського овна (барана) й повертається щасливо на батьківщину. У всіх цих випадках ми скорій усього маємо міф про проходження сонця через 12 знаків зодіяка (широкий небесний пояс з 12 сузіррями: Вісів, Овна, Діви й инш.), які є по назвам символами 12-ти подвигів грецького героя Геракла.

Подібність свят релігій ріжних народів найкраще з'ясовується вірою в небесні світила й фактом перенесення земних подій і відносин на них.

Недавно була знайдена в Персії мармурова плита з малюнком божества сонця Мітри в образі людини, з сяйвом круг голови, яка занесла ножа над биком (тельцем), істотою близькою їй; при цьому на тельця вже накинулося два пси, рак і скорпіон. Поруч із Мітрою

стоять два янголи, з яких один трима факел вогнем угору, а другий вниз (утрішня й вечірня зорі).

Подається до з'ясування ця плита тільки тодішньою наукою про зірки, стоючи в з'язку й з нашим святом пасхи, яке пасхалією відноситься до дня з певним положенням небесних світил.



Перський бог Мітра вбива бика.

Малюнки на цій плиті є сузірря Великого пса, Малого пса, Рака, Скорпіона та Тельця, якого ніби хоче забити сонце, Мітра.

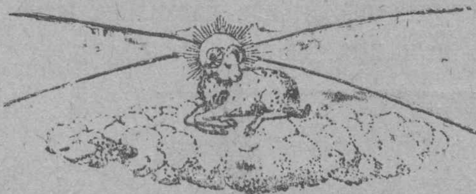
За 2500 років до нашої ери перед весною сонце вступало до сузірря Тельця й топило та закривало його своїм промінням, убивало ніби одно з небесних божеств-світил, жертвуючи ним для всього світу, бо люде й природа сумували за теплом, світлом. Цим перемагало воно страшні зіму й холод, з їх смертністю.

Але за 1500 років до нашої ери весняне рівноденство почало відбуватися в сузіррі Овна. Тому в релігіях еврейській і християнській робиться священною животиною агнець, овен, в образі якого малювали Ісуса в катакомбах і само сузірря.

Весняне рівноденство буває тоді, коли лінія по якій ніби йде сонце (екліптика) пересікається з небесним екватором, що переділяє

зоряне небо на північну й південну половини, а це утворює фігуру косого хреста.

Відціля стає ясною смерть на хресті божого сина і пошана до хреста, яко виновника тепла, відродження природи й людини, джерела вогню.



Старовинний малюнок сонця на небесному хресті, в сузіррі Овна.

Хрест, між иншим, яко дві нахрест зложені палки (свастика), тертям яких встаровину здобували вогонь, був дійсно джерелом спасіння людей від холодної смерти. Тому хрест є й символом для Будди, на голові якого кучері малюють як хрестики і ставлять на грудях свастику, також для Мітри, на храмі якого в Римі ще до християнства був хрест.

У хресті, посередині якого иноді малювали соняшний диск, ми маємо символ творчої сути природи, воскресіння й нового життя. Тому його нерідко малювали на гробницях дохристіянських. Він вживався також у ріжніх містичних культах, бувши тісно з'язаним із думкою про відрождення й воскресіння бога-спасителя, якого нерідко й малювали з соняшним диском круг голови (німб чи сяйво у Ісуса, агнців), або над головою (апіс), в центрі тіла (Ормузд). Ісуса на хресті малювати почали з середніх віків. До того, в 5 і 6 ст. малювали розіп'ятого агнця, що було заборонено вселенським 7-м собором, иноді агнця або людину біля хреста.

Коли прослідити по зоряному весняному небу або карті хід євангельських оповідань про кінець життя Ісуса, можна приблизно таку знайти картину. Відбувається таємна вечеря його з учнями (12 сузірь зодіяка, з яких одно, Льва-Іуди, сховалося за сонцем).

Ісус молиться в Гефсиманському саду (схід сузірря Водолій із чашою). Звішується його вина на суді (сузірря Вісів що сходить удень) і вирішується, хто повинен бути приведеним до народу: Ісус чи Варава. Породження єхідни (сузірря Змії) пропшипіло ім'я першого.

Після того, як була зваженою доля Ісуса, „света присносущного" його передали воїнам, що ставали на коліна, вклоняючись, і били його палками (сузірря Геркулеса, яке так колись уявляли). На голову йому наділи терновий вінок (це сузірря північного Вінка). Потім повели його з хрестом, при чому останній по дорозі допомогає нести Симон Киринеянин (сузірря Волопаса), до лобного місця, на якому знайдений

і черен Адама по переказам (з черепів колись пили, як із чаші, тому це й є сузірря Чаші). Безпосередньо над цією чашою, тоб-то над Голготою, є й небесний хрест, місце зхрещення ліній бігу сонця й екватора.

Зіркова карта страждань і смерти Ісуса по Німоевському.

Тут же недалеко й Марія Магдалина (сузірря Волосся Вероніки) та Марія-мати (сузірря Діви), що плачуть по ньому. Ісуса розпинають на зірковому світовому древі, небесному Молошному Шляху.

З одного боку повішений менший розбійник—сузірря Малого Пса, з другого — великий розбійник—сузірря Великого Пса. Ісус-агнець в хвилину смерти предає дух свій до рук батька-сонця, при чому сотник Лонгін проколює копієм ребра йому (сузірря Оріона, мисливця по старому повірр'ю, зірка якого „а“ зветься копієм). Йосиф Ариматейський знімає, щоб поховрнити його (сонце переходить під знак Тельця).

В день воскресіння Ісуса, по євангельскому оповіданню Луки, ми бачимо дієвих осіб—жон, що приносять пахучі масла, двох мужей в блескучій одежі, двох учнів, які йдуть до Ємауса. Ці жінки є грецькі Гіяди, що ходили за богом Діонисом. Вони, як і Плеяди, є назвою накопления зірок в Тельці. Двоє в блескучих одежах є сузірря Близнюків. Сонце, що серед них сходить, і надає їхній одежі цей блеск. Їх на зоряних картах иноді малювали янголами з крилами.

Із цього видно, що історія страждань і воскресіння Ісуса почасти світовою символікою, яку спостерігала вся земля. Тут маємо не злочин смертної кари над кращим сином людськости, а філозофічно-поетичний твір, що вийшов із космічних, небесних уявлень людей і старих релігій.


Єгипецька трійця: Озирис, Ізида та Горус.

Палестина з давнього часу була посереднім пунктом межи могутніми Єгиптом і Асирією. Релігії, культи, міфи в ній перемішувалися. Тому християнство зіткане майже з усіх відомих нам культів старого сходу й півдня.

З давніх часів схід знав культ господа, воду й хліб життя, великий піст, смерть збавителя та його воскресіння, також трійці (єгипецьку—Озириса, Ізида і Горуса; індуську—Браму, Вішну й Шіву; латинську—Сонце, Місяць і Вулкан).

Повторення легенд у ріжних культах, про які згадано вище, доводить, що у них було багато спільних джерел. Християнство почасти пристосувало паганські релігії до психології свого часу, до нових

господарчих і політично-соціяльних умов життя, почасти додало свої елементи, облагородивши й очистивши старі.



Середнєвічна французська ікона богородиці, з зачатим соняшним Ісусом.

Воно, як релігія, виникло власне з юдаїзму й инших релігій та елінських філософічних систем, під частковим впливом руху світил і небесних явищ (комет, затмінь то-що), а також магії та чудодійств і масового гіпнозу, що ним широко користуються скрізь.

Життя Ісуса є тільки формою, в яку влиті ріжні легенди надземні уявлення, релігійні сподіванки, внутрішні й зовнішні переживання тих общин, що були об'єднані культом цього східнього походження бога. Всі його думки, промови, притчі є настроями, любовью, ідеалами й забобонами тих членів християнських общин, історичність істнування єдиного, та до того ще й небесного, заснувателя котрих не обов'язкова. Євангельські оповідання говорять не про історичну особу Ісуса, а являються—„продуктом релігійної творчости, одягнутим у форму історичного сказання, міфом, який принципово нічим не відріжняється від инших подібних міфів і предань". (Древс, тамо ж, 140 с.). Намічений сучасною історією релігій, цей погляд є завершенням попередніх досліджень, хоч він і не вичерпує питання та потрібує дальнішої розробки.

Допитливий розум чим далі, все більше викриває таємниці, що їх утворили єгипетські, вавилонські й індуські жерці та їх християнські спадкоємці.



Індуська трійця: Брама (творець світу), Вішну (спаситель) і Шіва (руйнуватель).

V.

Народні весняні святочні ігри є відгуками обоготворення сонця, природи.

У слов'янських народів, з'окрема українців, весна своїм теплим плином викликає підйом енергії, відкидання зімньої сплячки, досвіток, щоб упитися красою природи, радощами й утіхами життя.

І, здається, ніодна пора року не має в собі стільки привабливости, поезії. Найбільше ігр, пісень відноситься до неї Найяскравіші звичаї тоді відбуваються. В цьому випадку слов'янство наближається до типу греків, народу півдня, з блакиттю неба й моря.

У весняних піснях та іграх ми знаходимо й рештки соняшного культу наших предків.

Вони збереглися у веснянках—ігрищах, у старослов'янському літньому святі купала, присвяченому вогню та сонцю (скакання через огонь на полі чи вулиці, в лісі).

Святкування нашого великодня частково й зараз має соняшний характер, як і день Юрія в квітні, який відпирає землю ключами, одержаними від бога, й наказує їй давати рослинність.

Ще за тиждень до пасхи, у вербну неділю, хлопці зрана приносять із церкви вербу і б'ють нею всіх присутніх, особливо тих, що сплять, примовляючи: „не я б'ю, верба б'є, за тиждень—великдень! Будь здоров як вода, а великий як верба, а багатий як земля!“ Тут відчувається пошана не до свята, а до могутньої природи з її силою, багацтвом. Вона може викликати свято в душі людській. Іноді природа співчуває навіть людям: по народньому повір'ю, сонце на великдень при сході „грає“, ніби танцює, то піднімаючись то спускаючись на обрії. І досі ще зберігається віра в можливість вплинути на природу. Селяне де-які, напр., вірять, що коли після розговін на перший день пасхи подзвонити в церкві, то від цього буде добрий врожай гречки. Розгівляються пасхою, свяченим хлібом, що його прийнято було вживати на трапезах любови ще до християнства, поросям чи колбасою й салом, яке в римлян, напр., було кращою жертвою божеству. При здоровканні обмінюються крашанками, або писанками, які розписують способами, що вживалися в Індії, на Зондських островах, узорами часто рослинного

походження, иноді рибою, яка є релігійним символом у вавилонян і християн, або хрестом, символом огню.

Через тиждень відбувають гробки, поминки душ предків, угощаючись часто до положенія риз, прикопуючи або кладучи покійникам на могилу писанку, иноді виливаючи на неї чарку горілки*) та випиваючи, щоб небіжчики здобули царства небесного. Це відгук самого первісного шанування предків, які можуть і допомогати чи шкодити живим. Можливо, що й тут є вплив Індії, недаром шкалярущі пасхальних крашанок пускають на річку, щоб вони доплили до рахман'в (це, мабуть, помилкове—браманів), які по цьому взнають про наступ часу пасхи.

Ігри й весняні звичаєві пісні, що їх відбувають під цей час, із благовіщення розпочинаючи, зводяться, головним чином, до заклинання чи кликання весни.

Дівчата збіраються на високому місці й співають пісні про весну, яку уявляють живою істотою, що їде на плузі, бороні або на золотому коні (сонці). Потім провозять як-коли красуню дівчину, що роздає вінки з зелені. У піснях при цьому згадують про кулика або галку, що приносять ключі відпирати небо. Їдучи орати, чи й так просто дітям, печуть жайворонків. Ці птахи є незмінними сопутниками весни. На вулицях чи майданах відбуває молодь хороводи, веселі весняні танки й пісні, в яких згадуєтьсянебесне одружіння, сонце та його доньки.

Міфологічний елемент маємо у грі „Воротарь", що починається словами.

„Котилось яблучко з гори до-долу;
Час вам, дівочки, з гуляння до-дому".

Під „яблучком" тут розуміється сонце на заході, воно ще тут зветься „золотою дудочкою", або „колесом", „деревом" у других піснях. Йому нерідко надаються й людські риси: сонце „бреде по морю", „купається", „дарить ліса", „в'є вінок", „бачить".

Любов і пошана до сонця знаходять у пісні своєрідні вислови й порівнання.

Церква замикана,
Церква одмикана.
А хто в тій церковці?
—Золотеє дитятко".

*) Єгиптяне подібно до цього носили мертвим їсти теж.

Церква тут—небо, дитя—сонце.

На небі по другій пісні є й ворота, в які сходить і заходить сонце й инші світила. Їх одмика зоря, випускаючи при цьому росу.

Поєднання пасхальних вітань з старослов'янською фігурою Кострубонька у весняній грі тої ж назви (див. Чубинського, „Труди", т. 3) є також прикладом безперервности вірувань.

У танках є елементи колишнього культу сонця, дуже розвиненого у самих диких народів Зараз вони зберегаються, загубивши первісне значіння, просто тому, що так заведено, тим більше, що весною тягне до гурту на лоні природи. Але серед них все-ж і досі є танки-ігри, присвячені весні, сонцю, як і хліборобству, иноді відтворенню рухів звіриних чи пташиних, напр.: українська гра „Журавлі", при якій построївшись трьохкутником, хлопці скакають кругом церкви; також „Ворон", „Заїць", „Перепілка" й инші. У Білорусії й досі ходять вологобники, чи пасхальні колядники (буває, з кукольним театром), з побажаннями добробуту й урожаю селянам.

Велика кількість пісень, так званих гаївок, иноді на міфічній підкладці, присвячена весняному коханню, весіллю, сезон для яких був як-раз на весні. З пасхи сонце поверта на літо, з купала (24 червня ст. ст.) на зіму, і ці обидві події вшановуються численною кількістю звичаїв, з ідольського походження куклами—Морени, Купала, з вірою в злих духів, чи чортів, силою яких можна заволодіти, знайшовши квітку папороті й т. и. Така сила звички, що звязує старі часи з новими, предків із нащадками й одні народи з другими.

Висновки.

Коротко в цьому нарисі з'ясоване походження християнської історії страждань і воскресіння бога, зі звязанними з нею звичаями, чисто земне. А тим часом пасхальні свята віднімають у людей багато часу й сил, що могли би бути використаними більш продуктивно з добрими наслідками для себе й ближніх та дальніх майбутніх. Недалеко той час, коли маси побачать в релігії звичайне театральне дійство, оздоблене містикою й правилами життя, що охоче вислухуються й майже ніколи не здійснюються. Місце гіпнотичного впливу на них, иноді з нечистими руками й засобами, займе наука й соціялістичне здійснення щастя людського, без допомоги богів та їх жерців.

Гімном-лозунгом людськости стануть слова: „слава в вишніх сонцю, а на землі ми!“. Вона буде влаштовувати життя сама і зіллється колись у єдину братерську сем'ю, без релігійних і національних розмежувань.

І хоч всякі таємниці світу ще не скоро будуть переможені наукою, але, по мірі її поступу, місце віри займатиме знання.

Релігія мала своє значіння, разом з негідними впливами й засобами, вона давала де-яке виховання естетичного й морального почуття. Але всеж свою історичну ролю вона скінчила. Її мусить замінити чиста наука й соціялізм, як громадський лад, при якому буде знищена неправда буде здійсненою моральність взаємовідносин і не відчуватиметься потреба в небесних силах. У спокон-вічній борні консервативної релігії з поступовою наукою були менти, коли таємниці світу й життя придавлювали людей остільки, що вони відмовлялися дати всьому природне й закономірне з'ясування. Тоді релігія показувала їм на небо й бога, говорячи, що там сховане роз'яснення й початок всього, і, запевнивши людськість у цьому, сміливо гнітила світлі вияви духу й розуму окремих геніїв науки.

Але з плином часу знання виривалося з-під релігійної опіки, зі стану служниці віри, воно стало брати верх, досліджувати світ і з'ясовувати законами еволюції зародження й розвиток усього. Збільшуються знання, зменшуючи сферу віри, і буде той час, коли для неї нічого не лишиться.

Хибою релігій було виправдання ними деспотизму й визискування багатими бідноти, а також підтримання розумової нерозвинености, при перебільшеному розвитку почуттєвости, слабости волі, ієзуїтизму й думки про продажність етичної поведінки за небесні втіхи. І тим більша за це на них падає відповідальність, чим на вищому ступні розвитку ми знаходимо їх пута, хоч вони иноді і роблять де-які уступки свіжому повіву нових життьових умов.



Ісус-сонце.

Ю. Жилко.

ВЕСНЯНКИ.

* *
*

1. „Чорнушко, душко!..
Вставай раненько;
Вмивай личенько;
Хотять тебе люде взяти,
Хотять тебе заміж дати“.

2. —За кого, ненько,
Любе серденько?
За кого, матіночко,
За кого, ластівочко?

3. „За паничину,
Вражого сина“!.
—Важко з ним жити,
Людей гнітити,
Не піду, матіночку,
Не піду, ластівочко!...

4. „Чорнушко душко“!... (і т. д.).

5. —За кого, ненько?... (і т. д.).

6. „За генерала,
Значного пана“!..
—Гірко з ним жити,
Панам служити,
Не піду, матіночко!
Не піду, ластівочко!..

7. „Чорнушко душко“!.. (і т. д.)

8. —За кого ненько?.. (і т. д.)

9. „За попа того,
Ще й пресвятого“...
—Всю ніч не спать,

Молитов читать.
Не піду, матіночко!
Не піду, ластівочко!

10. „Чорнушко душко“!.. (і т. д.)

11. —За кого неньво?.. (і т. д.)

12. „За комсомольця,
Гарного хлопця“!..

Все працювати,
Життя будувати.
Ой, піду, матіночко,
Ой, піду, ластівочко“!...





— Ой, красна весно,
Що нам принесла?
Чим нас вітаєш?
Що для нас маєш?

„Сонце злотисте,
Промінь іскристий,
Вітер легенький,
Дощик рясненький“...

— Ой, красна весно,
Що нам принесла?
Чим нас вітаєш?
Що для нас маєш?

„Нові надії,
Юнацькі мрії,
Бажання жити,
Життя творити“...





Ясне сонечко усміхається,
Зіма лютая вже жахається...

Зіма сивая з хуртовинами
За горами вже, за долинами...

Зеленіються гаї вітами,
Прикрашаються луки квітами...

Ясне сонечко зустрічаємо,
Весну красную ми вітаємо...

Красну весноньку, довгождану,
Любу гостоньку, всім бажаную...



ГРИЦЬ ЕПІК.

ХТО ВОНИ?

П'єса в 3-х діях.

Сюжет—з подій на Полтавщині
в 1920 році.

ДІЄВІ ОСОБИ:

1. **Прокопович Іван Гнатович** 35 р.—дрібний дідич, бувший діяч Центральної Ради.
2. **Лимаренко Степан Михайлович**—його товариш 28 р.
3. **Даценко Сергій Маркович** 23 р.—студент.
4. **Сергієнко Григорій Антонович**—піп 40 років.
5. **Богдановський Анатолій Михайлович** 36 р. піп—товариш Сергієнка.
6. **Сергієнко Наталка Григоровна** його дочка 20 р.—учителька.
7. **Твердохліб Лука Минович.** } Куркулі з одного хутора.
8. **Калашник Іван Григорович.** }
9. **Килина**—19 р.—наймичка у попа дочка незаможника того-ж хутора.
10. **Крижак**—голова волвиконкому молодий ще бадьорий, рішучий.
11. **Чабан** 26 р.—командір червоного батальону.
12. **Кривохатка Гнат** 40 р.—незаможник батько Килини.
13. **Шаповал**—міліціонер біля волвиконкому.
14. **1-й та 2-й міліціонери** з сусідньої волости.
15. **1-й та 2-й незаможники** нестарі.
16. Ще де-кілька міліціонерів, незаможників та червоний батальон.
17. **Вершник та посланець.**



ДІЯ І.

Великий панський будинок у місті. Кімната вбрана добре. На вікна спущені штори. Прокопович та Лимаренко.

ЯВА І.

Прокоп. Ну що діяти, що діяти? Наших розбивають на кожному кроці. Одна надія була на повстання, а зараз що маємо? Там розбили, там розбили... Розстрілюють. (*Замислився*) Брешете! Наша візьме! Тут піднімемо повстання, а там Палій, Тютюнник і враз! Сьогодні були від отамана Чорного, зібрав великий загін, допомоги прохає. Ну чим, чим я допоможу? (*Схвильовано*) Ах, Симоне Васильовичу, Симоне Васильовичу! Чому ти там сидиш? (*Замислився*) Брешуть, не ми, так Врангель,—а розіб'ем! А треба робити! Все свідоме українство треба об'єднати й негайно піднімать повстання!

Лимар. Ну, що ти говориш, Іване? Хто піде? Бідняки з нами не йдуть. Кажуть, не хочемо захищати панів. Провалимось ми!

Прокоп. У нас є чудесний засіб! Піднімати повстання за національне визволення українського люду. За національну волю, за самостійність! Тоді підуть.

Лимар. Провалимось, Іване! Не обдуриш. Красні проводять велику агітацію, з'ясовують усім про свою національну політику, дозволяють розвиватися кожній нації. Подивися —школа, доклади, лекції, все скрізь читається по-українському. Рушиться під нами грунт! Нічого не вдієш... Ах, як це погано!

Прокоп. Ні, не так! Наше не зовсім пропало! Нам співчуває інтелігенція! За нами більшість учительства, сільська інтелігенція! У нас ще є на кого обіпертися!

Лимар. На кого? Інтелігенція, яка? Частина її уже не наша, пішла з ними. Послухай, почитай, що робиться в Росії? Там розпочали працю з червоними. А тут ще Уельс. Ах, нащо він так написав. „Геніяльний чоловік“—це він про Леніна!

Прокоп. Нам зможе допомогти на селі духівництво. Воно користується довіррям, користується повагою і впливом на маси. Через його

ми здійснимо свої плани. У них з червоними теж погана справа. Церкву відокремили від держави. Жити їм зараз не вигідно. Віруючих все меньшає й меньшає, а все через агітацію. Розкривають їм очі на релігію. Складемо спілку з духівництвом. Будемо боротися разом! До мене сьогодні приїде добродій Сергієнко, батюшка з Степанівки, привезе відомости про наш повстанком.

Лимар. *(Здивовано).* За який? Ах, хіба можно так необережно!

Прокоп. Він цілком свій. Не бійся, не видасть. Скоро вже буде *(дивиться на годинник)*, дванадцять. У цю годину обіцяв. Колиб швидче! Хочеться знати!

Лимар. *(дивиться у вікно).* О, скільки поїхало червоних! От і роби повстання! Попадуть—розіб'ють. Зіпсуєш тоді всю справу. Не поборемо ми озброєним повстанням. Необхідно шукати нові шляхи боротьби з ними.

Прокоп. Степане, ти дурницю верзеш! У нас зараз в Буланівському лісі п'ять тисяч повстанців. Що червоні з своєю тисячою зроблять? *(Дивиться у вікно).* О, їде пан-отець Григорій. Добре, несе якусь радісну звістку.

Лимар. Може мені лишити тебе самого?

Прокоп. О ні, сиди тут! Будь певен, він свій чоловік, ні за що не видасть! Ах, швидше б скинути їх!... Тоді знову на своєму місці в Раді. Поверну маєток. Ех, заживемо, Степане! *(Стукіт в двері).*

Прокоп. Заходьте, пан-отче!

ЯВА II.

Сергієнко. Доброго здоровля, вельмишановний добродію Іванє Гнатовичу! У, як огидно дивитися на отих псів! *(До Лимаренка).* Здорові були!

Прокоп. Росказуйте, росказуйте, як ваші справи?

Сергієнко. Чудесно. *(Позирає у вікно, прислухається до дверей).* Самому господу угодно було порідннти нас для такого великого і святого діла. Учора їздив! Сам, нікому не довіряю. Не можу, щоб не було провалу. Одержав через козака записку від пана-отамана. Всі здорові. Нудяться—роботи немає. Я обіцяв їм швидко з'їздити до вас, гадаю що дамо роботу!

Прокоп. Добре. *(Помовчав)*. А зброї у них вистачає?

Лимар. А коли ні, що будемо діяти? Де дістанеш її?

Прокоп. Що? А де ми до цього часу брали? У нас у Червоній армії є свої люди. Командирами служать і з'язок чудесний! Дістанемо скільки буде потрібно. Так вистачає?

Сергієнко. Вистачає. Вони вчора одержали. Ось вам записку пан-отаман передав. Прочитайте та напишіть відповідь. Як я злякався— зустрів червоних. Отут біля вас. А один із них: „Бери його з собою!" У мене все затрусилось... Що коли знайдуть? *(Прокопов. читає. Стукіт у двері, записку ховає під скатерть)*.

Прокоп. Хто?

(*З надвору чується*: *Свої!*) Це наші. Сергій Маркович Даценко. Він студент, вчиться в Полтаві. Розумний чоловік. Та ви ж раз бачили його у мене. Заходьте, прошу! *(Уеіходе, здоровкається)*.

ЯВА III.

Дацен. Доброго здоровля, панове-товариство!

Всі. Здорові були, шановний Сергію Марковичу!

Прокоп. Чого це так рано? Ти обіцяв прибути у дві годині, а зараз пів на першу?

Дацен. Так. Не схотілося сидіти дома. А я узнав, прочув новий плян боротьби, бо, мабуть з повстанням нічого не вийде. І прийшов поділитися з тобою думками.

Лимар. Та це й краще, що прийшов.

Прокоп. Ну, добре. Коли всі зібралися, то давай зараз візьмемося до роботи. Необхідно обміркувать і старий і новий план. Доведеться всіх свідомих українців притягти до цього!

Сергієнко. Превосходно! Тільки пам'ятайте, що ми завжди підемо на цю святу роботу, і я вважаю, що ми будемо вам дуже потрібними.

Дацен. Ви угадали мою думку. Нас озброєно можуть перемогти і тому необхідно розпочати боротьбу легально. Нам це удасться.

Прокоп. До порядку панове! Давайте розпочнемо обговорювати з початку.

Всі. Добре, починай Іване Гнатовичу!

Прокоп. Читав сьогодні часопис. Тільки дуже тяжко його читати. Скрізь розбивають. Відкривають наші повстанкоми. Ну, а це-ж не робота!

Нас видають. Тяжко, надзвичайно тяжко робити! Одна надія, що наш Буланівський загін зможе поліпшити справу. Зможе підняти повстання на Полтавщині зпочатку, а потім по всій Україні! У мене є ще ці надії. У нас його до п'яти тисяч!

Лимар. Та його там триста чоловік, а ти віриш! Та й що тобі надіяться на цей загін? Хіба він встоє сам проти червоних? А вони закріпляються! А там на селах ще оті незаможники! Погана справа з повстанням! Не вигори, хлопці, наше діло!

Прокоп. Хай погана, хай тричі погана! Хоч два, три, п'ять років доведеться боротись, але поборемо! Наша ціль—досягнути свого!

Всі. Так, так! Досягти свого! Зкинути червоних!

Дацен. Але зараз не можна зробити цього під національним прапором у відвертому повстанні...

Прокоп. *(Перебива)*. Можна! Попробуємо ще! Тільки треба вміти!

Лимар. Правду каже Сергій Маркович! Нам селяне не вірять—більшовики більше дають права ніж ми.

Прокоп. Але це не значить, шо ми відмовляємося від боротьби!

Дацен. Іване Гнатовичу необхідно прийняти до уваги, що наших загонів на Україні було багато, а зараз тільки чотирі, чи три. Одні розбиті, другі розігнані. А треті зрадили—розійшлися. А чужинці йти допомогати бояться. Ех, вояки! Раз чи два прийшли, не сила і більше нейдуть.

Прокоп. А Врангель десь складає, гуртує частини, значить прийде і розіб'є, а ми захватимо владу! Ми з ним умовимося.

Дацен. Нам не вигідно це. Потім Врангеля ще можуть розбити і тоді що? Ніяких надій, ніяких перспектив! Зараз необхідно починати нову боротьбу, знайти нову ідею. Я знаю її. Довго над цим думав і вирішив, що буде добре! Вона з'явилася недавно.

Всі. Кажіть яку, Сергію Марковичу!

Дацен. Добре. Селяне, за винятком добрих хазяїнів, не йдуть у наші загони. Чому?—Потім будемо говорити. Їх необхідно підготувати за два-три роки до цього.

Прокоп. *(Перелякано)*. Що ти говориш? Ти будеш два—три роки готувати? Це неможливо! Утопія!

Дацен. Стійте, я буду кінчати. Так, селян можна підготувать. У нас росте нове покоління. Його необхідно захопити під наш вплив.

Це можна зробити тільки легально! Наша боротьба має бути легальною боротьбою. Найкраще можна зробити це в церкві, тому що в инших організаціях нам буде небезпешно!

Сергієнко. Кажіть, радий буду працювати!

Дацен. Необхідно українізувати у нас церкви. Наша стара церква є для молодого покоління чужою. Воно не розуміє її мови. І разом з цим умірає віра в бога, без чого ми не зробимо нічого. Українізувати церкву червоні дозволять. Це чудесно!

Сергієнко. Вірно, Сергію Марковичу. До нас ходять тільки старі діди та баби. Тому що, старе їм набридло. Немає молоді, умірає віра. О, господи, як тяжко подумати. Нема тобі ніяких прибутків, десяток чоловік на тиждень. Ще як хто дає порятунок, так це жінки.

Дацен. Крім того, необхідно зробити церкву демократичною, щоб панотцем, чи навіть владикою, міг стати кожний освічений українець. Посилати владиками ми повинні своїх людей. В першу чергу повинен стати Іван Гнатович і взятись за цю справу. Ви керуєте; скрізь по селах гуртують людей ваші помішники, пан-отці. Я вважаю, що ми їх багато найдемо. Необхідно виховати у віруючих глибоке національне почуття!

Лимар. О, як це влучно! Подумайте, що отой селянин, отой голодранець—незаможник бере рушницю і йде проти нас. Іде з червоними. Чого? Зрозуміло. Його інтереси захищають червоні. Ми можемо взяти через церкву. Старій церкві вони не вірять, кажуть, що вона була проти нас, разом з панами, що попи хабарники, що всі вони з панських семей. А в бога вірять.

Дацен. Цього ще дуже мало! Вони вірять, та це треба поглибити ще! Що бог? Хіба можна цим задовольнитися? Необхідно, щоб тут був наш чоловік пан-отцем і направляв їх думки, куди нам треба.

Прокоп. Ви кажете, вони дуже вірять у бога? Ех, залиште! Хіба тепер уже повірить селянин коли він вичитав, узнав, йому розповіла революція! Чув, що кажуть вони: „бог то бог, та й сам не будь плох“. Значить, як сам не працюватимеш, то й не буде нічого. А все вони, червонозаді. У ідоли!

Сергієнко. Тяжко, братці. А діти... Чого вони коштують! Недавно ж, здається учив їх у школі богу, а вони зараз суд над релігією чинять! Так зараз важко жити, так важко! А нам хоч кидай

своє діло. Покинув би, так куди ж? Нічого не вмію робити. Червоні нас і за людей не лічать. Де вони взялися, ці більшовики? Порушили спокій, старцями зробили нас. О, ні! Ми їм не подаруємо. Зараз віра вмерла в людей. Степ святити рідко хто бажає мене кликати. А замісць того везуть гній, пар роблять і—родить. Минув уже той час коли думали, що усе від бога.

Лимар. Розуміється. Якось мені трапилося бути на селі, розповідаю, хотів перевірити чи вірять в бога, балакаємо про те, що пророк Ілія полетів на небо живим. А він, тобі, та хто ж, хто, спитайте мене, обірванець, сопляк, каже мені, що наука давно дійшла до того, що і ви хоч зараз сідайте та й летіть на небо не аероплані. Тільки, каже, неба немає, бо там за десяток верст від землі немає повітря й ви умрете. Хіба він буде вірити в бога?

Сергієнко. А змалечку запевнити його, в цьому тоді коли він не може сам думати, не можна; бо в школі не дозволяють викладати закона божого. Добрі колись були часи! І що це таке? Я не сподівався, щоб отой рабський бунт це зробив. Вони ж так вірили в бога. Думалося, що наше життя на сто років забезпечене і на тобі! А зараз дуже тяжко доведеться притягати до церкви! Узнали вже вони правду про неї. Та будемо, будемо працювати!

Дацен. Так, я вважаю, що єдина успішна боротьба це через церкву, коли ми її підновимо!

Лимар. З цим необхідно погодитися! Це так.

Прокоп. Але це не означає, що ми відмовляємося від озброєної боротьби! Отаман пише, що він буде продовжувати, доки не завоює всієї Полтавщини. Піднімемо всю Україну. З'єднаємося з другими! Будемо битись і допомогати!

Лимар. Добре. Можна продовжувать, але пам'ятайте, що коли нам не удасться звоювати озброєно, ми повинні піти на боротьбу, яку пропонує Сергій Маркович!

Прокоп. Так, погоджуюсь. Коли нам не удасться зкинути повстанням зараз, ми розпочнемо гуртуватися легально і будемо працювати на користь нашого громадянства, а все ж таки через якийсь час завоюємо!

Дацен. Ще необхідно пам'ятати, що український нарід надзвичайно кохається в піснях, а тому ми повинні пісні перенести в церкву.

Урочисто організувати службу в церкві! Тоді більше буде людей! Всі хори „просвіт“ повинні стати нашими. Заплатимо їм добре. Вони підуть, і людей буде повна церква!

Прокоп. Гаразд. Давайте погодимося з цим. Саме головне по мойому—це провести демократизацію церкви. Наблизити її до сучасних часів, щоб дати можливість стати нашим людям проводирями! Зараз час подумати практично за роботу. Отаман пише, що він повинен взяти зпочатку Вільшану та Лісове, а тоді рушати й на Полтаву. Ім необхідно дізнатися добре про те, скільки там червоних і сповістити. Цю роботу зможе зробити пан-отець Григорій.

Сергієнко. Я з великою радістю, аби їх швидче скинути!

Прокоп. Чудесно! Григорій Антонович бере на себе обов'язок повідомити наших, скільки в цих селах стоїть червоних, а потім будемо бачити, що далі. Я гадаю, що наші переможуть.

Сергієнко. Переможуть, переможуть! Коли ні, тоді розпочинаємо уперту, легальну боротьбу через церкву!

Лимар. Тільки чи не буде погано тоді, коли ми будемо у влади від тих, кого ми зараз думаємо притягти до церкви, щоб через їх скинути червоних, як вони розкусять в чому справа?

Прокоп. Ні, я гадаю, що будемо гуртувати біля себе тільки своїх.

Дацен. Це основне про дорослих, а молодь коли до нас попаде буде наша! Треба захопити молодь!

Прокоп. (*Дивиться на годинник*). Григоріє Антоновичу, отаман прохав повідомити його через день-два. Коли ви зможете це зробити?

Сергієнко. Я буду, панове, їхати. Все зроблю, аби скинути цих бузувірів! Тоді може віра в бога ще затримається де-який час. Можна буде в школах викладати закон божий. Дозволите-ж? А з цим наше життя буде таким же щасливим, як колись було. Прощавайте! (*Прощається*).

Прокоп. О, будьте певні, пан-отець! Ми знаємо, що зараз отих злидарів можна заставити коритися і йти за нами тільки тоді, коли вони будуть вірити в бога! Ми з вами заодно! (*Піп виходить*).

З А В І С А.

ДІЯ II.

На селі. Хата попа Сергієнка. У хаті Сергієнко та його товариш Богдановський.

ЯВА І.

Богдан. Так, роскажіть, Григоріє Антоновичу, що ж ви учора узнали? Де були?

Сергієнко. (*Озираючись*). Був учора у Прокоповича. Довго говорили. Там були ще його товариші, освічені, розумні люди.

Богдан. Ну, а все-ж що ви там узнали?

Сергієнко. Ви, здається, знайомі з останніми планами їхніми й роботою? У їх надія—Буланівський ліс. (*Зтиха*). Там пять тисяч повстанців, і вони думають розпочати боротьбу.

Богдан. А яка нам буде з цього користь? Ми-ж нічого не матимемо?

Сергієнко. Який ти чудак, Анатоліє Михайловичу! Вони-ж скинуть більшовиків, і тоді...

Богдан. Що-ж тоді? Думаєш можна буде утримати віру?

Сергієнко. Ну, розуміється! Ти-ж знаєш Прокоповича,—він займав видне місце й займе його, як звалять червоних. Учора він пообіцяв мені, що ми будемо вести боротьбу спільно, і що потім вони будуть підтримувать релігію.

Богдан. Як-що можна йому повірити, то це добра штука! Я давно шукав засобів, якими-б можна затримати віру. Це добре, але це не все! Нам необхідно домагатися, щоб, коли вони зборять, зробити релігію державною! Це нам буде повною забезпекою на багато років.

Сергієнко. О, розуміється так. Вони нам не відмовлять! Вони без нас не обійдуться. Ми будемо домагатись, аби в школах увести знову закон божий. Нам це удасться зробити, бо церква українізується. Це нова ідея, і вона безперечно запанує!

Богдан. Вони сами мають знати, що удержать отих рабів в покорі можна лише через нас, через релігію! Необхідно припинити більшовицькі бунти! Вони шкідливо відбиваються на нашому стані. Ми можемо політикою й не захоплюватись, але треба знати, що релігія буде тоді міцна, коли маси будуть темні, коли їм прищепити змалечку віру, а не знання! Ми це зробимо, і в першу чергу через школу.

Сергієнко. Так—так, Анатоліє Михайловичу, вони на це погоджуються.

Богдан. Коли б тільки швидче скинути червоних!

Сергієнко. Ми учора говорили так: коли озброєною боротьбою не зможемо зкинуть їх, тоді необхідно перейти на легальну боротьбу, українізуючи церкву, і там гуртувати людей.

Богдан. А хіба на це красні дадуть дозвіл?

Сергієнко. А ти не знаєш? У їх же повна національна и релігійна воля всім націям. Вони не забороняють, навіть їхні з'їзди, говорять про те, щоб ввести по всіх країнах суд, освіту й инше, лише на національній мові.

Богдан. Це чудесно! Значить можна боротися з ними легально, гуртуючи молодь...

Сергієнко. *(Перебива)*. Гуртувати прийдеться дуже важко, тому що на селах більшовики ведуть велику агітацію, і молодь іде за ними Необхідно гуртувати всіх біля церкви, але для цього слід утворити урочисті служби, організувати добрі хори по церквах, щоб більше притягти людей цим у церкву. Пан Даценко радив притягти до цієї роботи просвітянські організації, і я думаю, що це цілком можливо. Я пробував грунт—говорив з Данилом Степановичем, регентом „просвіти". Він дав згоду—кинути з хором зовсім „просвіту" і співати лише в церкві.

ЯВА II.

Килина. *(Уносить самовар)*. Уже закипів. Чи зараз подавати чай?

Сергієнко. Коли заходиш—слід постукати, а не прешся, як корова без дозволу!

Килина. Простіть, батюшка, я не знала!

Сергієнко. Подавай чай, а ми зараз прийдемо. Хоцімте, Анатолію Михайловичу, у мою кімнату. *(Пішли)*.

ЯВА III.

Килина. Чого вони пішли? Все щось балакають. А цей піп все приходе до нас. Мене вигоняють з хати, коли він приходе Балакають про повстання—чула учора. Проти кого вони повстання підніматимуть? Мені батько казали: „Служи та дивись щоб лиха не трапилося, бо попи всі з панами та буржуями родичі. А ну послухаю,

про що вони там? *(Стає під дверима підслухує)*. Он воно про що! „У Булановім є наші... Іх до п'яти тисяч. Необхідно тільки повідомити, що в Вільшаній та Лісовім дуже мало червоних". Це вони хочуть бити більшовиків. *(Слухає)*. О! „Незаможники нам дуже заважають". (*Слуха*). Треба їх подавити. І мого батька задавлять і Тимоша уб'ють за те, що служить у міліції? *(Сердито)*. Не діждете!

ЯВА IV.

Нат. Гр. Килино, чому це ти тут крутишся? Чому ще досі нічого не зробила? Подавай швидще шклянки. Скоро тато з пан-отцем Анатолієм прийдуть, а ти нічого не зробила. Швидше давай! (*Пішла*).

Килина. Зараз! Де ти взялася, попадя гнила! Що ж вони будуть робити? (*Знову до дверей*). О! „Сьогодні будуть повстанці з Буланового наступати на Вільшану. Я, каже, поїду зустрічати. Ми умовилися з отаманом зустрітися коло волости". А я скажу піду або батькові або Тимошеві, а тоді що? Ой, треба сказати, бо їх можуть усіх постріляти, порізати! А як узнають попи, що тоді буде? Страшно... Проженуть! Що я робитиму? (*Замислилася вирішаючи*). Що буде те й буде, а зараз зроблю! Піду й скажу, а вже й вечеріє. *(Таємно)*. Сьогодні вночі будуть наступати. (*Стукіт у двері*). Ой, що воно? (*Відчиняє двері*).

ЯВА V.

Тверд. та Калаш. Доброго здоровля в хату!

Килина. Здорові були!

Тверд. А батюшка дома?

Килина. Дома, а на що вони вам?

Тверд. Та ми прийшли по ділу, не тобі знати. Нас сюди запрохано батюшкою. Поклич його!

Килина. Я піду ось скажу Наталі Григоровні щоб вийшла, бо батюшка зайняті.

Калаш. Іди, та швидче! *(Килина пішла)*.

Тверд. Так ото я вчора ходив роздивлявся, скільки у Лісовім червоних стоїть; думав багато! А їх там як кіт наплакав.

Калаш. А я ходив у Вільшану. Мене зустрів голова та й каже: „Чого ти тут, куркуляко, ходиш"? А я йому: та приходив у земельний

відділ за земельку справлятися. Він і пішов (*глузуючи*). За малим було не помітив чого я приходив!

Тверд. А я собі сірячину на плечі, ціпок у руку та й пошкандибав. Прийшов у волость. Роздивився, та й пішов. Якийсь писарчук спитав мене. Чого ти тут ходиш? А я йому: Та так, діло указувало до голови. Та швидше до дому. А тих комуністів там жменя. Я б їх сам розігнав!

Калаш. Та правда!

ЯВА VI.

Нат. Гр. Добрий день! Це ви до папи прийшли?

Тверд. Еге-ж, до отця Григорія. Хіба ж ви не знаєте? (*Озирається*). Ходили ж учора з Іваном пасти. Той у Вільшану, а я в Лісове. А там тих бугаїв так мало, що нічого й дивитися.

Нат. Гр. Ач, як ви уміете добре говорити! Вас і знаючи не поймеш. То добре, коли їх мало. Наша буде зверху!

Калаш Тихше, Натальо Григоровно, бо ота Килина чогось так пильно подивилась, як ми увійшли. Вона небезпешна, бо її батько найскаженіший із усіх отих ледацюг-комнезаможних. Каже, що треба забрать у куркулів усе! Вам треба її вигнать Хай іде, дохне, коли батько таке витворяє!

Нат. Гр. Ми її проженемо, бо й справді небезпешно. Хоч дуже боятися нічого (*Таємно*). Ще де-кілька день і нас будуть боятись, а не ми їх! Я зараз покличу батька. А та і досі не приготувала. Килино, Килино, іди чай наливай! (*До куркулів*). Я зараз покличу папу. (*Пішла*).

ЯВА VII.

Килина. (*Увіходить*). Зараз! (*Наливає чай, ставляє*).

Тверд. Мабуть, дуже затурбований отець Григорій. що й наїстися ніколи?

ЯВА VIII.

(*Увіходять Богдановський, Сергієнко та Нат. Гр*.).

Сергієнко. Чесні труженики і богові угодні! Здрастуйте, Лука Миновичу, і ви Іване Григоровичу! Чесно свій долг виповняєте?

Калаш. та **Тверд** (*Разом*). Та все зробили, як веліли панотець. Хоч зараз починай роботу! Добре діло слід зразу робити, не тягти, значиться.

Сергієнко. (*Показує на Килину*). У нас є ще люде, які коряться злу!

Нат. Гр. Килино, геть я сама буду, бо в тебе такі брудні руки, що аж соромно. Сідайте, панове, пити чай!

Килина. Та я ж тільки що закінчила брати картоплю, то й руки такі. Я ж не винна.

Сергієнко. Килино, іди! Ми самі й без тебе справимося. Відпочинь трохи.

Нат. Гр. Йди відпочинь, та щоб до вечера усі буряки й капусту звозила до хати.

Килина. Там треба у—п'яти робити тиждень, а ви хочете, щоб я за півдня сама усе зробила.

Нат. Гр. Іди, не балакай! Щоб було зроблено! (*Килина пішла, усі сідають за стіл п'ють чай*).

Сергієнко. Так скоро вже будемо вільні. Ніяка нечисть, не буде посягати на нашу віру. Важко, братці, зараз жити. Чули що кажуть про нас ті бузувіри? (*Всі зацікавлені*).

Де-хто. А що?

Сергієнко. Мало того, що забрали від нас землю, ліс, не платять жалування не радять нікому справляти молебнів, а ще підлічили скільки нас живе в Росії—нашого духовного брата, і знаєте кажуть, що коли б ті 40 тисяч попів, що живе в Росії, не жили на чужий рахунок, на чужу працю, а робили, то далеко б краще жилося усім. О, нечисть!

Богдан. Бач до чого додумались. Нам те ж треба робити, вести свою агітацію! Нам з ними не йти, а від цих хазяїнів таїти нічого. У бога вони не вірять. Глузують над нами й над богами, і народ за ними йде, а особливо оті голодранці. А нам треба так робить: коли яке нещастя у них, так і треба росказать людім, що це бог покарав. Як умре той хто в партії був у них, кажи на поминках, що у царство небесне не попаде. Дощу немає -кажи через те, що не вінчаються в церкві, і як добре візьмемося, то діло буде. (*Нат. Гр. наливає чай*).

Сергієнко. Ну кажіть, Лука Миновичу, і ви, Іване Григоровичу, що ви виходили?

Калаш. Та ми оце перебалакали. Знаете таке, що зовсім боятися нічого. Простіть, батюшка, чепуха там. Там чоловік двадцять, а в Вільшаній десятків три. Хоч зараз на них! Ми справили своє діло. Коли б удалося тільки!

Богдан. Удасться, а ні, то другий шлях є, а скинути треба!

Сергієнко. Так кажете п'ятдесят чоловік? Так це й зачіпатись, ні з чим. Значить, добре. Наші переможуть! Наших п'ять тисяч там, і всі аж трусяться битися! Кажуть, що поріжемо всіх. Та так їм і треба! Нікого живого! Ні одного цілого!

Тверд. Е, що-ж ви, отче Григорій, не по закону? Ви ж казали, що на мобілізацію йти не треба, що сам господь дав заповіт возлюбити ближнього, як самого себе і нікого не вбивати?

Сергієнко. Лука Миновичу, дитина ви! Хіба ж перед вами ми будемо таїти? Хіба ми віримо у те, що кажемо. Та ніхто не віри. Нам треба не те, щоб ми вірили, а щоб нам вірили. Тоді ми зробимо все, що треба. Нам віра їх потрібна не для бога, а для нас. Як буде вона в усіх, буде ваша земля у вас. Повернеться та, що відібрали. Як віри не повернемо, не буде й землі. А хто такої капости наробив? Знаєте хто? Робочі! Оті що роблять по заводах на фабриках, а за ними й наші голозаді. Кажуть що богові скільки не молися, а їсти не дасть! Треба самому добути. Узять у того у кого багато. Оце й лихо наше тут!

Калаш. От хами, простіть, батюшка! Щож ми їм заподіяли, що вони на нас?

Богдан. Правду Григорій Антонович каже!

Тверд. Може й правда, господь його святий знає.

Сергієнко. Так що не говоріть, (*прислухається, оглядається*) а сьогодні наші розпочнуть, а там завтра може й Полтава буде у нас!

Калаш. Коли б бог поміг їх турнути, зараз би повідбирав земельку свою...

Тверд. (*Глузливо*). А куди ж наші тікатимуть пани, що тут у совіті правлять?

Калаш. Ми їх пошлемо туди, де Яцька-комнезама послали. У колодязь сторч головою, і кінець товарющі поганій!

Сергієнко. Треба тільки комусь звістку понести зараз до отамана, а я назустріч їм ініччу виїду. Запряжу конячку, сядемо

з Наталею, в руки—дароносицю. Іду причащать—як зустрінуть. А хто з вас понесе зараз відомости? Може ви Лука Миновичу?

Тверд. Добре. Пишіть, понесу. Я вже навчився, не піймають!

Нат. Гр. Добре, папа. Поїдемо удвох. Тільки нехай зараз же Лука Минович іде, щоб не спізнився.

Богдан. Трудіться, мої дорогі, для нашого спасіння, коли буде потрібна моя допомога, я до ваших послуг!

Тверд То ходім до-дому, Іване Григоровичу, хай отець Григорій відпочине до вечора перед трудами праведними, а я похилю помаленьку на Буланівський ліс.

Калаш. Ходім, бо вже й не рано. (*Устають, хрестяться, цілують попові руку, прощаються*).

Тверд. Прощавайте, оставайтеся здорові, хай вам бог посилає благополучча. Завтра побачимося, прийду до вас навідатись.

Сергієнко. (*Дає записку*). Ідіть здорові. Цього листа передайте пану-отаману. Ви ж дорогу знаєте? Та дивіться, обережно!

Тверд. Мене не питайте. Знаю! (*Пішли*).

Сергієнко. Ну, Анатоліє Михайловичу, завтра або наша візьме, і повстання покотиться по всій Україні, або розіб'ють! Не доведеться перемогти красних, тоді перейдемо на шлях легальної боротьби в церкву. Важко доведеться переконувати старих, що українська церква краща, а доведеться. Зате молодь,а особливо сільська та міська інтелігенція, буде зараз же з нами. А років через три вона оволодіє церквою.

Богдан. Нам слід було б утворити якесь чудо, щоб селяне увірували в повстанців. Треба у Буланівському лісі, на тім місці, де стояв штаб повстанців поставить, як виїдуть, ікону. Щоб швидше побачили, скрутимо три свічки й засвітимо перед нею. Ніч, ніхто не побачить, можна буде віднести. Ліс густий, осінь тиха буде горіти. Хтось скоро наткнеться, бо всім покортить подивитися що ж робили повстанці там де стояли. Підуть—побачать. Скажуть явилась ікона, а ми пустимо чутку, що це повстанці богові угодні, тому й ікона явилася.

Нат. Гр. Це було б чудесно! Це б закріпило наш вплив і підняло б авторитет повстанців!

Сергієнко. Добре, зробимо. Ми ж з тобою поїдемо зустрічати пана-отамана,—він переказував, щоб я сам приїхав, нікому не вірить. Візьмемо

ікону, свічок, отаман пошле козака поставити. Як мені його хочеться бачити! Не бачив в вічі ніколи!

Богдан. Так, вірно. Треба вжити всіх засобів. Вишукати всі можливости, аби зкинути червоних і закріпити віру в бога! Коли зуміемо, ми останемося переможцями, не зуміемо—вони переможуть!

Сергієнко. О, ми переможемо! Віра буде непохитною тоді, коли нова влада, наша влада зробить її державною Зараз два положення: коли нас переможуть-умре віра, бо більшовицький бунт несе їм освіту; як переможемо ми—-віра буде. Ми зуміемо зробити так, щоб релігія стала обов'язковою для кожної людини. Щоб новий уряд не руйнував манастирів, відбираючи землю, не розкривав очей на мощі, бо це має велику вагу в нашому існуванні. Уяви собі, як віднеслися віруючі, коли більшовики розкрили мощі св. Олександра Сквірського, і там знайшли просто куклу з вати, або коли другого, святого відкрили й знайшли у його замісць чоловічих ребер—-кінські. Краще тисячі обдурити, міліони держать в темряві, закликаючи їх до церкви, ніж дати можливість порушити наш спокій! Злидарів необхідно запуздати лише через релігію, инакше вони будуть нами керувати, а не ми їми! Сьогодні їдемо! Завтра або ми, або вони! За нами майбутнє! У нас два шляхи! Якимсь та переможемо!

Нат. Гр. Тату, ми всі з вами!

ЗАВІСА.

ДІЯ III.

Біля волвиконкому. Вечір. В селі тривожно. Чекають бандитів. На ганку сидить Крижак з ним два-три незаможники та 3 міліціонери.

ЯВА І.

Крижак. Діждемось останніх товаришів, та зараз зберемося й вирішимо, що робити далі.

1-й незам. Та лишаться тут зовсім небезпешно! Банда велика. Як уночі прийде сюди, то пропало все.

Крижак. Та ми їх не дуже й боїмося, щоб тікати. Коли б нас було хоч десятків шість, нізащо не покинули б села.

2-й незам. А чого ж це допомоги з Полтави не дають? Слід би прислати, щоб зараз їх перестріляти, банда здорова!

Крижак. Я недавно передав туди, та не знаю, щось і досі нічого не відомо. Треба запитати. (*Гукає на діжурного міліціонера*). Тов. Шаповал! Тов. Шаповал!

ЯВА II.

Шаповал. (*Виходе*). Чого?

Крижак. Що, не передавали нічого з Полтави?

Шаповал. Ні, не передавали. (*Чути дзвоник телефону*).

Крижак. Ага, може це мені дзвонять. Швидче йди до телефону та спитай!

Шаповал. Добре. (*Пішов, гукає*). Тов. Крижак, тов. Крижак вас кличуть із Полтави!

Крижак. Добре, зараз іду! (*Пішов у Виконком*).

1-й незам. Може таки пришлють. У, я б їх подавив. Швидше-б допомога, тоді всі підемо на них!

2-й незам. Тихше. Можуть підслухати, зараз же передадуть туди, буде погано.

1-й міліц. Ех, сволочі! Як би вони знали, як погано сидіти цілу ніч та ждати їх. У нас краще: надумали що, дайош і амба! А вони на двадцять чоловік цілою тисячою бояться!

2-й міліц. (*Співає*). Ночка темна,
Я боюся
Проводи меня, Маруся!
Провожала, ручку жала,
Пришла домой
Плакать стала!

2 міліц. (*Разом*). Самогонщики, дінатурщики
Обманщики, політурщики!

1-й незам. Цитьте, хлопці! Хтось їде. О, ближче та ще верхи Диви-прямо на нас!

1-й міліц. Ех, шамать хочеться! Хоч би швидче покінчити з бандою, та до куркуля!

(*На коні під'їзжає*).

2-й міліц. Стой! Хто їде?

ЯВА III.

Кривохатка. Свої! (*Злазить з коня*). Доброго здоровля, товариші!

Усі. А, Кривохатка! Здоров! Чого це ти так пізно? Чи не допомогать нам верхи приїхав?

Кривохатка. А де т. Крижак? Покличте його, бо дуже треба!

1-й незам. Пішов у виконком. З Полтави требують. (*До міліціонера*). А піди узнай, та поклич його сюди, бо дуже треба чоловікові. (*Міліціон. пішов*).

Крижак. (*Швидко*). Хто тут мене кликав і на що? Зараз так ніколи...

Кривохатка. Це я кликав. Товариш, Крижак, у мене є до вас секретна справа. Як би на одну хвилинку, вислухайте! Дуже важлива.

1-й незам. А від кого ж ти, Гнате, будеш таїти? Всі ж ми за одно. То прямо й кажи!

Крижак. Та так! Все кажи, ми всі збіраємося разом умірати. Як що в тебе про це, говори тут! Нас не бійся, всі тут свої, нікому не скажуть.

Кривохатка. Коли так, то й про мене. Я й роскажу... (*Озирається, зтиха говоре*). Мені сьогодні прибігла Килина, дочка моя, що у попа служе й росказала, що на волость сьогодні будуть наступати бандити...

Крижак. Як, вони ж у Буланівському лісі. Відкіля ж вона це взнала?

Кривохатка. Та це вона чула, як балакали попи Сергієнко й Богдановський та кулаки наші й радилися сьогодні вирізати всіх! Калашник та Твердохліб учора все розвідали, роздивились у Вільшаній та Лісовім, росказали попові, а піп сам сьогодні виїде уночі зустрічати отамана. Так вони сьогодні умовилися. А Калашник поніс від попа у Буланове звістку про вас.

1-й міліц. Ага, я його й бачив, як він ішов. От гад! (*Чути телефон. дзвоник).* Тов. Крижак, мабуть вас кличуть з Полтави.

Крижак. Тов. Шаповал, ви підіть провірити пости, а ми підемо з Кривохаткою поговоримо й подіжуримо за вас. (*Пішли*). (*Чути ще дзвоник).*

1-й незам Треба й нам брати гвинтовки та не сидіть отут, а йти в засаду! Давай брат ворушиться, хлопці!

2-й незам. Давай, що нам! (*до міліціонер.*). Принесіть, хлопці, рушниць нам!

2-й міліц. Добре, зараз! (*Пішов, тихо навкруги знову чути дзвоник телефону).*

1-й міліц. Як ви нащот дікохту? Куди б його похилить? Бо як доведеться битися, то погано буде голодному.

ЯВА V.

2-й міліц. (*Виносе дві рушниці*). На, хлопці, та не кажіть, що ми скупимося. Дивіться, щоб у руки бандитам не попала, поки й живі будете!

1-й незам. Е, ні, чорта пухлого, попаде! (*Знову чути телефон і балачку Криж.*).

2-й міліц. Так піп буде сам їхати до бандитів! От сволоч! А ну ми попробуємо його перейняти. Що він скаже, якої заспіває? Треба тільки розпитати Гната, якою він дорогою їхатиме, він мабуть знає.

ЯВА VI.

(Виходе Крижак і Кривохатка).

Крижак. Хлопці, підіть у заставу і передайте, що зараз буде іти з Полтави ваш батальон, щоб бува свої своїх не начали бити!

1-й міліц. Добре, зараз! (*Швидко пішов).*

2-й міліц. Товариш Крижак, дозвольте нам піймати попа і зробити з ним, що ми схочемо!

Крижак. Підожди, ось зараз прийде допомога, і ми вирішимо, що будемо робити. Не тільки попа, а треба ще й куркулів тих і Богдановського зараз узяти за гудок та в собачий ящик! (*Чути телефон. дзвоник*).

2-й незам. От ідоли! І не боїться! Сам буде їхати такої почі, під такі часи!

Кривох. Ще й дочка буде з ним, учителька!

2-й міліц. Тов. Крижак, та скажіть.. та дозвольте зловити його з дочкою та й шльопнуть...

Крижак. Хлопці, єрунди не робіть! Як він піймається, буде винуватий—покараєм, ні—не слід! (*Чути шум, іде натовп людей*). Хто там іде?

Шапов. (*З далеку*). Свої! Це баталіон прийшов.

Всі. (*Радісно*). Ага, от і добре, тепер не страшно! (*Чути телефон*).

Крижак. Передайте в Полтаву, що батальон тут. Прийшов уже!

ЯВА VII.

Чабан. (*Командує*). Батальон, стой! Вольно! Віддихай, хлопці! (*До Крижака й останніх*) Здорово, братія! Ну що тут у вас діється?

Крижак. Та зараз одержали цікаву звістку. Добре, що своєчасно прийшли! Бандитам передали, що нас тут всього двадцять—тридцять чоловік і вони сьогодня думають нас розбити.

Чабан. Ну стій, давай підемо в помешкання та порадимось. (*Пішли*). (*Незаможники, міліціонери, червоноармійці гомонять і курять. Військо назаді незаможники й міліціонери спереді кону*)

Голос. Товариші, курити у рукав і не гомоніть!

Голоси. Вірно. Огонь далеко видно уночі, не слід!..

1-й міліц. А вже й пізненько... Скоро, мабуть повинні, бути, і піп скоро буде їхати. (*Потихеньку співає*).

Спекулянт, спекулянт
Чего задаешься?
Два раза провезеш,
Третій попадешься!

2-й міліц. Тихше, хтось біжить на коні. (*Під'зжає, встає і приходе червоноарм*).

ЯВА VIII.

Кінотчик. Де тов. Крижак? Покличте його негайно. Скажіть, що дуже треба!

1-й незам. Він у Виконкомі з командиром. Як швидко треба, то йди туди! (*Пішов. Чуються дзвоники телеф.*).

ЯВА IX.

(*Крижак і Чабан виходять*).

Чабан. Батальон стройся! Живіш товариші! (*Всі построїлись*). Направо! Раз, два! Раз! два! (*Зтиха*). Раз! два!

Крижак. Шаповал і Кривохатка, оставайтесь у виконкомі, будете діжурити! (*Чується телефон, Шаповал біжить туди, за ним іде Кривохатка*). Два міліціонери лишіться тут, засядьте на Кривій дорозі і ждіть, щоб не прогавить попа. Тільки дивіться ніяких номерів! Щоб все було організовано!

Міліц. Добре!' (*Накинули рушниці пішли й позалягали в глибині кону за пеньками*).

Крижак. Останні товариші за рушниці й за мною, будемо зустрічати бандитів! Вони зараз сюди йдуть.

Усі Ходім, ходім!.. (*Пішли*)

Крижак. Швидше, щоб розігнати густий туман попівської брехні, щоб розірвати ланцюг попівсько-кулацької спілки! Всі з нами на ворога! Всі з нами за волю всіх працюючих! Ми хочемо спокою, але його треба завоюувати! (*Пішли, зтихло все, чути дзвоники телефону. Десь здалеку заторохтіла бричка. Далі ближче, ближче*).

1-й міліц. (*Піднімається*). Мабуть він їде. (*Цокотіння брички наближається*).

2-й міліц. (*Дивиться у глиб*). Так і є, його й коняка. І з дочкою удвох! Ех, тай добре ж! От штука! Дайош панахидку! Він же везе бандитам! А їсти хочеться—шкура болить! Живіт, як вірьовкою підтягло!

2-й міліц. Та брось, Сидоре! Нам треба виконати наказ тов. Крижака! (*Віз під'зжає*). Він їде і думає тут зустрінуть отамана.

Давай його не заарештовувать, а піддуримо — удамо з себе бандитів, ти помішника, а я отамана.

2-й мілiц. Добре, дайош!

ЯВА X.

Сергієнко. Но, но, конячко!

2-й мiлiц. Пане-отамане, (*бричка зшихла*). (*Голосно*) Тут вже нема ніодного красного. (*Чути кроки, йде піп*). Усіх перерізали без єдиного пострілу!

1-й міліц. Чудесно, пане-осауле! знатимуть Буланівський ліс і наше козацтво!

Сергієнко з дочкою. (*Приймаючи їх за бандитів*). О, шановні добродії! Сам бог призвів мене, мої орли! О, який я радий, який я радий, що подавили ви псів отих!

1-й міліц. О, вельмишановний пан-отче Григорію, це ви? Я не сподівався, що ви любите настільки свій нарід, щоб не шкодуючи свого життя пішли за його на хрест, проти червоних!

Сергієнко. Як полагається чесному християнину!.

Нат. Гр Пане-отамане, ми за вас все віддамо! О, як ми раді, що вас зустріли. Які ми раді! Ми все зробимо, аби задавити отих кацапів!

2-й міліц. Ми завжди вам підемо на допомогу, щоб знищити їх до ноги! (*Здалеку чується тупотіння коня*).

Сергієнко Що там, це ваше козацтво? Куди воно, на Полтаву вже рушає?

1-й міліц. Еге ж, то моє козацтво, будемо брати Полтаву. (*Один підїздить*)

Голос. Товариш Крижак питає, чи не піймали ще попа, що має приїхати зустрічати банду?

Сергієнко. Що вони глузують з нас, пане-отамане?

1-й міліц. Скажи, що вже попався! Ось він, подивися, який козарлюга! (*Вершн. підходить*).

Сергієнко. О, спаси господи, помилуй, прости прегрешенія! Сатано! (*Христиться*) Не смійся, не спокушай мене. Господи, владико живота моего!..

Нат. Гр. (*Зрозуміла. Перелякано*). Тату, таточку, пропали ми! Братці, пустіть, не губіть нас обох! О, боже-ж мій, пустіть! (*Пада на коліна*). Пустіть, голубчики! Я так хочу жити, так хочу! Я не хотіла цього! Я не винна! Це не ми!

2-й міліц. В каталажку їх обох посадить зараз, доки вернуться наші!

Сергієнко. Спаси, спаси Христе, сила божо! (*Пада на землю*).

Нат. Гр. (*Падає*). Ой таточку, пропали ми, пропали!

1-й міліц. Що? може шльопнуть обох? Давай?

2-й міліц. Е, ні! Треба відтягти їх в буцугарню, а потім уже..

(*Чути великий крик там, де пішов загін*).

Чабан. (*Ледве чути*). Правий фланг вперед! По бандитській цепі: раз, два, плі! (*Чуються постріли, піднімається велика стрілянина, йде боротьба*).

Крижак. (*Здалеку*). Товариші, не відступать! Держись! Ми розіб'ємо! (*Біжить один від бою сюди, несуть поранених, чується крики ура і слава*).

Послан. Товариші, всі, хто тут, до нас! Бандитів багато, наші відступають! Швидше! (*Кидають попа, біжать за посланцем. Боротьба продовжується. Крик, стогін, але посувається все далі і далі. Чується: піймали отамана! Ведіть його до Виконкому!*

Сергієнко. (*Від останніх слів прокидається і дивиться туди, де йде бій*). О, ведуть, ось зовсім близько! Розбили, пов'язали руки! І отамана ведуть... Розбили наших. Пропало все. Наталю, тікаймо, швидше звідсіль, бо буде пізно, як прийдуть! (*Дочка встиє*).

Нат. Гр. Де ж наші? Що було? О, як стріляють! (*В цей час з'являється Кривохатка в дверях Виконкому, слухає*).

Сергієнко. Де наші? Нема... Розбили... Загинуло все... А так здавалося було все добре... Ну не діждете-ж! Ходімо! Тікаймо звідси й підемо на легальну боротьбу! Довго, але наша буде зверху! (*Бій зтихає*).

ЯВА XI.

Кривох. Ми знаємо, чого вам так тяжко. Ви думали, що нас можна зкорити єзброєно! Подивись, ось ведуть самого старшого бандита! Ви хочете, ви несете темноту, в'язницю. Ми розіб'ємо мури, благословенні богом, і власними руками утворимо свій рай!

Сергієнко. (*Бере дочку за руку*). Швидше тікаймо, швидше—в далекі краї! Пом'ятайте, віддячимо! (*Тікає*).

Кривох. Тікай--не втечеш.—Ми знаємо хто ви! Але ж пам'ятай, що нам ще не раз доведеться з вами зустрічатись. Ви будуєте темні мури. Дурите людей небесним царством, щоб не домагалися своїх прав і радите слухати, коритися, тут, зате там, мовляв, будете царствувать! Ми знаємо вас! Наше царство тут на землі! Зараз у перемозі і в майбутньому у спільній праці! (*Здалеку чується спів „Інтернаціоналу*)". Не втечете від революції—вона вас роздавить! (*Пішов швидко вслід за попом*).

ЗАВІСА.

Література по питанню про релігії.

—∞—

I. Про релігію.

1) **Рожицын:**—*Революция против бога*—1922 г. (короткий виклад історії релігій.
2) **Логинов:**—*Наука й библия.* 38 стр. изд. „Моск. Рабочий“. Москва, 1922 г. (Книжка з'ясовує дикунські погляди авторів, біблію, а також дурниці біблійних оповіданъ).
3) **Ярославский:**—*Как родятся боги.*—Изд. „Красная Новь“. Москва, 1921 г. 51 стр. (Популярно доказуеться, що Христа ніколи не було і поясню́ється як створюються перекази про народження богів).
4) **Степанов:**—*О таинстве святого причащения.*—Изд. „Красная Новь“. Москва, 1923 г. 32 стр. (Пояснюється походження причащення з людських жертв).
5) *Журнал „Безбожник“*—изд. Москком. РКП. і часопис *„Безбожник“*.
6) **Кунов:**—*Возникновение религии и веры в бога.* Госиздат. П. 1922 г. 183 стр. (Обґрунтована наукова марксистська праця).

II. Про христа.

1) **А. Немовский.** *Бог Иисус.* Происхождение и состав евангелий. Пер. с польск. Круковской, с предис. Н. Морозова. Госиздат. ПБ. 64 рис. 1920. XVI+288 с. In 8⁰. (Тут докладний виклад зіркової теорії).
2) **А. Древс.** *Миф о христе.* Т. I. Пер. с нем. 3 изд., под ред. и с пред. П. А. Красикова. Изд-во „Красная Новь“. Главполитпросвет. М., 1923, 17+XII+209 с. In 8⁰. (Порівнавчий огляд ріжноманітних культів в з'язку з християнством).
3) **Шарль Виролье.** *Легенда о христе.* Пер. с фр. В. П. Лачинова. П. Б. Кн-во „Сотрудничество“, 1919. 40 с. In 16⁰. (Погляд на Ісуса, як сонящний і природничий міф).
4) **С. Рейнак.** *Орфей.* Всеобщая история религий. В. I, пер. с фр. под редакц. А. Е. Яновского. Труд-артель писат. „Факел“. М. 1919. 176 с. In 16⁰. (З'ясування походження релігійних вірувань і розвитку їх у єгиптян, вавилонян, сирійців, арійців, індусів, персів, греків і римлян).
5) Проф. **Михайло Драгоманів.** Рай і поступ. Вид. З „Вінок“ № 1. К. 1906. 96 с. In 8⁰. (Популярно написаний загальний нарис).



Зміст.



24

485 485

